

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

Олександра Свйонтик

**ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ДІТЕЙ
В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Навчально-методичний посібник

Дрогобич, 2023

УДК 373.2.091.31-053.4

С 24

Рекомендовано до друку вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
(протокол № 14 від 22.12.2022 р.)

Відповідальна за випуск:

Дудник Н.З. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти.

Рецензенти:

Логвиненко Т.О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Паласевич І.Л. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Свійонтик О.

С 24 **Індивідуальний підхід до дітей в закладах дошкільної освіти :**
навч.-метод. посіб. Дрогобич : ДДПУ ім. Івана Франка, 2023. 70 с.

Методичні рекомендації та вказівки укладено відповідно до програми навчальної дисципліни «Індивідуальний підхід до дітей в закладах дошкільної освіти» (укладач Свійонтик О.О.). У посібнику вміщено основні положення з законодавчих документів щодо організації освітнього процесу в ЗДО, виокремлено практичні завдання підготовки студентів до діяльності з дітьми дошкільного віку, наведено приклади використання кращого зарубіжного досвіду. Розроблено для самостійної роботи студентів творчі та пошукові завдання, до кожної теми подано список рекомендованої літератури.

Посібник створений для здобувачів вищої освіти, педагогів-практиків, усіх небайдужих до проблем організації освітнього процесу з дітьми дошкільного віку.

© Олександра Свійонтик, 2023

© Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, 2023

ЗМІСТ

Вступ	4
Загальні основи самостійної роботи здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни «Індивідуальний підхід до дітей в закладах дошкільної освіти»	7
Тема 1. Теоретико-методологічні аспекти індивідуального підходу до виховання дітей дошкільного віку	9
Тема 2. Поняття про індивідуальність та індивідуальні відмінності дітей дошкільного віку	17
Тема 3. Методи вивчення індивідуального розвитку дитини	26
Тема 4. Умови організації розвивального середовища для індивідуального розвитку дитини	37
Тема 5. Методика організації занять та дозвілля з дітьми дошкільного віку	50
Тематика індивідуальних дослідних завдань з дисципліни «Індивідуальний підхід до дітей в закладах дошкільної освіти»	58
Критерії оцінювання індивідуальних завдань	60
Завдання для самостійної роботи з дисципліни	61
Перелік джерел для самостійного опрацювання	63
Список використаної літератури	66

ВСТУП

Сучасна педагогіка осмислює необхідність організації освітнього процесу на засадах гуманізму у роботі з дітьми, починаючи з дошкільного віку, тому важливою є комплексна підготовка фахівця з дошкільної освіти, який володіє знаннями та вміннями у вибудовуванні процесу виховної взаємодії дошкільників. Інтегровані знання з дитячої психології, фізіології, педагогіки, соціології дають змогу застосувати сучасні способи діагностики та створити перспективу індивідуальної освітньої діяльності дитини в умовах ЗДО. Важливим є знання змісту та основних завдань сучасних законодавчих документів, де пріоритетною виступає стратегія створення емоційно сприятливого середовища, використання методу спостереження для врахування індивідуальних можливостей вихованця, його здібностей, проблем розвитку.

Вивчення досвіду зарубіжних педагогів-практиків та вдосконалення сучасної освіти, зокрема дошкільної, сприятиме підготовці фахівців для дошкільної галузі. Педагоги мають запит сучасного суспільства на створення умов для розвитку пізнавальних інтересів і соціальної активності дитини, формування у неї вміння міркувати, орієнтуватися у просторі, оцінювати життєві ситуації, виховувати моральні якості, приймати самостійні рішення, аргументувати свої вчинки, помічати особливості й відмінності подій та речей, долучатися до культурної спадщини рідного народу.

Підготовка вихователів закладів дошкільної освіти в Україні передбачає засвоєння студентами низки педагогічних дисциплін, серед яких у структурно-логічній схемі підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Дошкільна освіта» – «Індивідуальний підхід до дітей в закладах дошкільної освіти». **Мета** викладання курсу – сформуванню у майбутніх фахівців вміння здійснювати індивідуальний підхід до дітей у ЗДО.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є закономірності й особливості індивідуалізованого виховання та навчання дітей дошкільного віку.

Завдання курсу:

- усвідомлення необхідності втілення індивідуалізованого навчання та виховання в практику освітньої діяльності;
- з'ясування сутності основних понять навчальної дисципліни, структурно-змістової основи індивідуальності та її складових;
- удосконалення вміння вивчати індивідуальні відмінності дітей, особливості сімейного виховання;
- формування навичок побудови навчально-виховної роботи з урахуванням особливостей сімейного виховання та індивідуального розвитку кожної дитини, створення варіативних освітніх програм.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні:

I. Знати:

- особливості індивідуального та диференційованого підходів в організації освітньої діяльності з вихованцями;
- особливості умов розвитку дошкільників в сім'ях;
- педагогічні способи застосування індивідуального підходу до вихованців;
- схему складання психолого-педагогічної характеристики на дитину дошкільного віку.

II. Уміти:

а) загальна компетентність

- здійснювати диференційований та індивідуальний підхід до дітей, сприяти розвитку їхніх здібностей і задатків;
- використовувати засоби педагогічного впливу, які ґрунтуються на врахуванні індивідуальних та вікових особливостей вихованців;
- забезпечувати діагностичне обстеження дошкільників, аналізуючи рівень інтелектуального, фізичного, психічного, соціального розвитку.

б) предметна компетентність

- здійснювати спостереження та відображати його результати у спеціальних схемах;
- реалізувати індивідуалізоване навчання й виховання дошкільників на практиці;

- доцільно підбирати та застосовувати на практиці методи вивчення особистості з метою складання психолого-педагогічної характеристики дошкільника;
- використовувати відповідно до віку дітей та програмних завдань різні засоби організації дитячої діяльності;
- складати комплексні індивідуалізовані освітні програми для окремих категорій дітей;
- планувати, організовувати, методично спрямовувати виховний процес на основі змісту навчальної програми та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини раннього і дошкільного віку.

Посібник «Індивідуальний підхід до дітей в закладах дошкільної освіти» ґрунтується на теорії діяльнісного підходу, передбачає оволодіння ефективною технологією науково-дослідницької діяльності. В основу навчальної дисципліни покладено проблемний підхід щодо розв'язання завдань практичного характеру, дослідницьке вивчення змісту організації індивідуальної роботи з дітьми раннього та дошкільного віку, проектування практичного використання знань у майбутній професії, вивчення кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду, навчання з рівнем формування умінь до науково-дослідницької діяльності.

Посібник побудований відповідно до програми дисципліни «Індивідуальний підхід до дітей в закладах дошкільної освіти» (2020 р., автор: Свйонтик О.О.) і має наступність у подальшому вивченні навчальних дисциплін за спеціальністю «Дошкільна освіта» у закладах вищої освіти. Кожна тема відображає логіку розгортання процесу навчання, послідовність у набутті знань та виробленні умінь студента, формує компетенції з дисципліни. До кожної теми подано план, основні тези, завдання для теоретичної підготовки, практичних та творчих робіт, літературу, методичні поради.

Посібник містить питання для самопідготовки з курсу «Індивідуальний підхід до дітей в закладах дошкільної освіти», вимоги та тематику до підготовки індивідуальних навчально-дослідницьких завдань, перелік літератури для самопідготовки, додатки.

Загальні основи самостійної роботи здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни «Індивідуальний підхід до дітей в закладах дошкільної освіти»

Здобувачам вищої освіти з навчальної дисципліни «Індивідуальний підхід до дітей в закладах дошкільної освіти» необхідно оволодіти теоретичними знаннями й способами розвитку власних здібностей до процесу застосування індивідуального підходу організації роботи з дошкільниками з урахуванням кращого досвіду вітчизняних та зарубіжних педагогів. Самостійна робота передбачає аналіз знань студента, перспективу подальшого вдосконалення вмінь у професійній діяльності, презентацію аргументованих наукових підходів та досвіду роботи педагогів-новаторів, вміння вести дискусію та відстоювати власну думку щодо способів організації індивідуального підходу у роботі з дошкільниками в умовах ЗДО.

Самостійна підготовка студента повинна реалізовуватися у таких уміннях:

- підготовка до участі на семінарських заняттях;
- володіння змістом основних правових та законодавчих документів щодо дошкільної освіти;
- знання основних педагогічних дефініцій;
- визначення основних принципів організації освітнього процесу;
- вміння аргументовано вести дискусію та відповідати на проблемні запитання;
- презентація індивідуальних творчих чи пошукових завдань.

Робота над завданнями посібника має відповідність та послідовність до чинної освітньої програми «Індивідуальний підхід до дітей в закладах дошкільної освіти» (2020) і дає змогу здобути компетенції з дисципліни. До кожної теми подано теоретичний блок основних понять, категорій, визначено наступність у розширенні знань з іншими дисциплінами дитинознавчого циклу; подано запитання і завдання для самоперевірки знань, проблемні і творчі завдання передбачають вироблення вмінь вести аргументовано дискусію і висловлювати власну думку,

вибудувати перспективу подальшого саморозвитку у професійній діяльності.

**Календарний план-графік самостійної роботи з дисципліни
«Індивідуальний підхід до дітей в закладах дошкільної освіти»**

№ за пор.	Тема заняття	Тиждень навчання
1	Теоретико-методологічні аспекти індивідуального підходу до виховання дітей дошкільного віку	1–2
2	Поняття про індивідуальність та індивідуальні відмінності дітей дошкільного віку	3–5
3	Методи вивчення індивідуального розвитку дитини	6–9
4	Умови організації розвивального середовища для індивідуального розвитку дитини	10–12
5	Методика організації занять та дозвілля з дітьми дошкільного віку	13–15

Тема 1. Теоретико-методологічні аспекти індивідуального підходу до виховання дітей дошкільного віку

ЗМІСТ

1. Поняття про індивідуальний підхід та індивідуалізоване виховання.
2. Зміст та основні завдання індивідуалізованої освіти.
3. Погляди науковців на питання індивідуального підходу та індивідуалізацію виховання і навчання.
4. Відображення проблеми індивідуалізованої освіти в сучасних державних документах та програмах.
5. Врахування принципу індивідуалізації в дошкільній освіті.
6. Принцип наступності у педагогічній взаємодії.
7. Умови реалізації індивідуалізованого виховання дитини раннього та дошкільного віку в ЗДО та в сім'ї.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) 2021 р.
URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_re_daktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
2. Дуткевич Т. Дитяча психологія, 2012 <http://medbib.in.ua/individualniy-pidhid-vihovanni-ditey-riznih-39594.html>.
3. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма / наук. кер. К.Л. Крутій. Запоріжжя : ЛПС ЛТД, 2016. 160 с.
4. Дитина : освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. Г.В. Беленька, М.А. Машовець. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
5. Закон України «Про дошкільну освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>.
6. Конвенція ООН про права дитини, 1989. URL: <https://www.https://www.google.com/search?q=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F+%D0%BF%D1%80%D0%BE+%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0+%D0%B4%D0>

<chrome.3.35i39i362i8.15491596j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8>.

7. Кузьменко В. Наріжний камінь особистісно орієнтованої моделі. Урахування індивідуальних відмінностей дошкільників. *Дошкільне виховання*. 2008. № 3. С. 7–9.

8. Паласевич І. Індивідуальний підхід до дітей в умовах ДНЗ: методичні матеріали до семінарських занять [для фахівців ОКР «Бакалавр» напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта»]. Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. Івана Франка, 2014. 80 с.

9. Піаже Ж. Теорія когнітивного розвитку Жана Піаже. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D>.

10. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільня» / О.І. Білан; за заг. ред. О.В. Низковської. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 256 с.

Основні тези

Досягнення сучасних педагогів та психологів у вдосконаленні системи дошкільного виховання акцентують увагу на повноцінному розвитку дитячої особистості з перших років життя. Для її вдалої реалізації необхідно переосмислити теорію та практику індивідуалізації освітнього процесу, де гуманістичні засади, які орієнтовані на розвиток особистості дитини, не обмежуються простим урахуванням її індивідуальних особливостей. Важливим стає завдання у створенні філософії освіти, коли потреби і можливості дитини раннього та дошкільного віку враховуються у діяльності ЗДО на усіх етапах зростання і розвитку вихованця. Важливим є індивідуальний підхід у діагностиці фізичних, творчих, соціально-комунікативних можливостях дитини, щоб забезпечити їй якісні умови виховання особистості. Дошкільник має право на перебування в емоційно стабільній атмосфері, самостійну діяльність у власному темпі та способах пізнання, прояві творчості.

У новій редакції Базового компонента дошкільної освіти (2021 р.) виділено такі «основні цінності дошкільної освіти:

– визнання *самоцінності* дошкільного дитинства, його потенціалу та особливої ролі в розвитку особистості;

– щасливе проживання дитиною дошкільного дитинства як передумова її повноцінного розвитку то *подальшої самореалізації у житті*;
– *повага до дитини, особливостей її розвитку та індивідуального досвіду»* [1].

Проблемі індивідуального підходу до виховання дітей раннього та дошкільного віку присвятили праці чимало науковців, розглядаючи такі аспекти проблеми: характеристика психологічних параметрів (Л. Виготський, Т. Дуткевич, О. Кононко, Т. Ладивір, Р. Павелків, Ю. Приходько М. Савчин, Е. Торренс, та ін.), умови створення та вплив розвивального середовища (Г. Беленька, Г. Доман, М. Єфименко, М. Монтессорі, Т. Піроженко, Т. Поніманська Ф. Фребель та ін.), організація ігрової діяльності (Ф. Бейтендейк, Д. Ельконін, О. Запорожець, Н. Лисенко, К. Крутій, Т. Пеккер та ін.), мовленнєвий розвиток (А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калузька, О. Ліннік, О. Рейпольська, В. Сухомлинський, І. Паласевич, Ж. Піаже та ін.). Враховуючи психологічні та фізіологічні особливості дитини – її розумовий розвиток, соціальний досвід, здатність до саморегуляції дій, поведінки, прояви до творчої діяльності, задатки, темперамент, педагогами розроблено низку освітніх програм, які презентовані сучасним українським дошкільням.

Основою успішного й ефективного педагогічного процесу впливу на дитину в умовах ЗДО є реалізація принципу індивідуального підходу, який ґрунтується на врахуванні індивідуальних особливостей кожної дитини. Це один із важливих принципів у педагогічній науці, який дає змогу унормувати особистісні потреби дитини, визначити її можливості відповідно до віку, створити оптимальні педагогічні умови, коли вихователь може впливати на кожному окрему дитину під час організації дитячої діяльності у межах колективної взаємодії. Отже, *індивідуальний підхід* – це психолого-педагогічні засади виховання дитини, які передбачають організацію освітнього впливу з урахуванням потреб та можливостей фізичного, соціального, розумового, культурологічного розвитку дитини раннього та дошкільного віку.

Індивідуальний підхід в освітньому процесі ЗДО розглядається як:

- 1) *засіб* забезпечення оптимальних умов з урахуванням індивідуальних особливостей фізіологічного розвитку дитини відносно її потенційних здібностей;
- 2) визначальний *чинник* ефективності педагогічної діяльності вихователя як організатора виховного процесу дітей в умовах ЗДО;
- 3) метод розвитку дитини на основі *створення оптимальної психоемоційної атмосфери* для самовираження дитини;
- 4) методи впливу вихователя у *створенні розвивального середовища*, яке відповідає можливостям саморозвитку дитини;
- 5) *спосіб активізації* пізнавальної, фізичної, естетичної, моральної, трудової діяльності дитини у формуванні її особистісних якостей.

Індивідуальний підхід у практичній діяльності педагога в ЗДО є важливим засобом впливу на дитину під час освітнього процесу з метою створення максимально ефективних умов для проявів та розвитку здібностей, нахилів, інтересів, талантів кожного вихованця. Він дає змогу вихователеві створити оптимально сприятливі умови розвитку особистості вихованця, виявити здібності, визначити проблемні моменти в процесі становлення особистості і разом з батьками та ін. спеціалістами (психолог, соціальний педагог, логопед, фізіолог, педіатр) для їх вирішення.

Завдання для самоперевірки знань

1. Уточніть зміст понять у психолого-педагогічній літературі: «індивідуалізація», «індивідуальні потреби», «індивідуальні можливості», «особистість», «особистісно орієнтований підхід», «індивідуалізована освіта», «індивідуальна програма розвитку», «інклюзивна освіта».

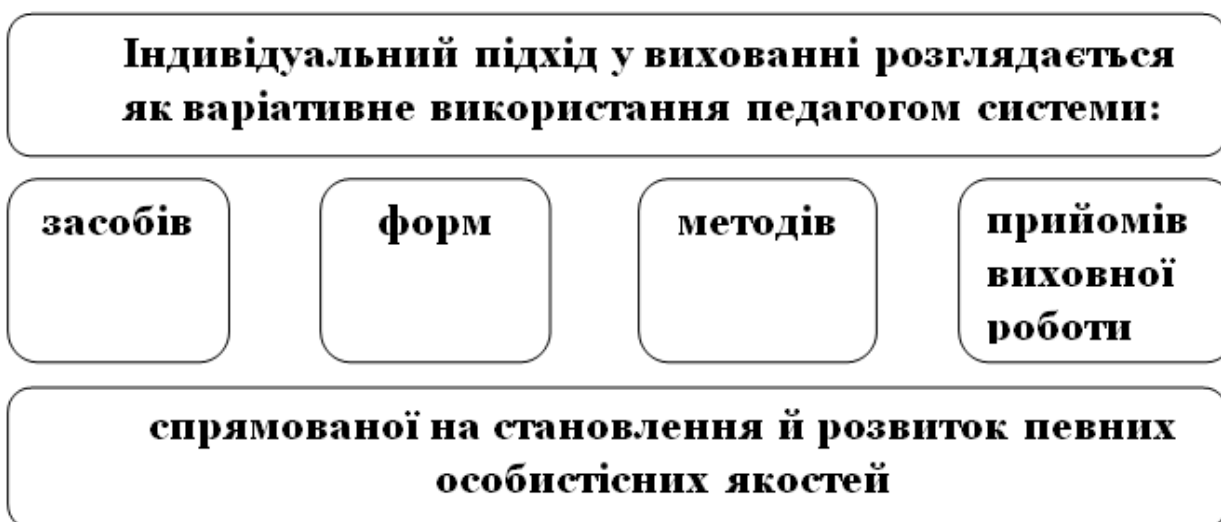
2. Проведіть дискусію щодо тверджень:

Індивідуальний підхід – це процес педагогічного впливу, який відповідає діяльності педагога над розвитком сильних сторін особистості, плеканням таланту, розвиток особливих здібностей. Адже кожен

талановитий, завдання педагога – розкрити талант дитини! (за Ш. Амонашвілі).

Індивідуальний підхід – це створення сприятливої атмосфери щастя й успіху, коли педагог підтримує віру дитини, що вона є великим художником, архітектором, дослідником в процесі організації її життєдіяльності (за С. Френе).

3. Важливими завданнями у вихованні самостійності та розвитку розумових здібностей дитини є діагностика таких умінь в період прийому дітей в ЗДО. Використайте індивідуальний підхід у роботі з батьками вихованців, склавши анкету (5–6 запитань).

Індивідуалізація – це процес планування та інтеграції навчального досвіду, який найбільшою мірою відповідає інтересам, сильним сторонам та потребам кожної дитини.

Завдання: уточніть, які саме засоби, форми, методи має використовувати вихователь в індивідуальному підході. Доповніть таблицю доречними та ефективними, на Ваш погляд, прийомами виховної роботи.

4. Однією з сучасних тенденцій дошкільної педагогіки є поєднання напрацювань науки індивідуального підходу до кожної дитини та практики реалізації завдань. Саме завдання у збереженні можливостей отримання освітніх послуг дітей в умовах інклюзивної освіти стало передумовою нововведень в ЗДО з 2020 р., коли до загальних груп долучали до 3 дітей з особливими потребами. Це викликало потребу

залучення до освітнього процесу соціальних педагогів, помічників вихователів, практичних психологів.

Запитання: чого навчаються діти здорові від дітей з особливими потребами в умовах ЗДО?

5. У Конвенції ООН «Про права дитини» в ст. 8 сказано:

«Держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання» [5].

Завдання: прокоментуйте, як розумієте це положення Конвенції у професійній діяльності вихователя.

Творчі (дослідницькі завдання)

6. Проаналізуйте концепцію когнітивного розвитку дитячого мислення у ранньому віці Ж. Піаже (розумові процеси – сприймання, пам'ять, формування понять, вирішення проблемних завдань, уява, логіка) [7].

Завдання: наведіть приклад у формуванні процесу розвитку сенсомоторного інтелекту та опишіть показники періоду доопераційних уявлень:

1–4 місяці	4–8 місяців	8–12 місяців	12–18 місяців	Після 18 місяців	2–7 років

Завдання: доповніть схему твердженнями.

7. Відображення проблеми індивідуалізованої освіти знаходимо у Законі України «Про освіту» та «Про дошкільну освіту». Для педагога є завдання створюючи сприятливі умови для розвитку дитини в умовах ЗДО з урахуванням її творчих задатків, традицій сімейного виховання для забезпечення можливостей інтелектуального, фізичного, естетичного, культурологічного розвитку. Зокрема, в законі України «Про дошкільну освіту» зазначено: «Дошкільна освіта – цілісний процес, спрямований на: забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного

віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку *моральних норм*, набуття нею життєвого соціального досвіду» [4].

Запитання: які моральні норми формуємо у дошкільників? Назвіть теми актуальних морально-етичних бесід для старших дошкільників. Створіть презентацію.

8. Основним виховними завданням всіх дорослих, які оточують дитину, є забезпечення гармонійного і ефективного процесу задоволення пізнавальних інтересів, виховання кращих рис характеру, навчання співіснувати з іншими людьми.

Умови дотримання принципу індивідуального підходу до дитини пропонують розглянути у філософії освіти багато дослідників. Так, в українській педагогічній та психологічній науці існує низка тлумачень поняття впровадження в практику принципу індивідуалізації.

О. Шпак висвітлює поняття індивідуалізації як врахування індивідуальних особливостей дітей в усіх формах і методах процесу інтелектуального розвитку у спосіб самостійного здобуття знань про світ: «Саме основою процесу індивідуалізації є надання можливості для максимального *забезпечення кожної дитини засобами для саморозвитку*, яка має бути реалізована протягом усього процесу виховання та навчання»;

В. Онищук трактує професійність педагога у знанні способів роботи у групах з дітьми дошкільного віку на основі знань з дитячої психології: «Необхідно враховувати здатність до розвитку мислення (увага, уява, вміння наслідувати, зіставляти, порівнювати) під час занять адже вікові параметри дитячих здібностей визначають перспективу дитячого розвитку». Використання знань з вікової психології уможлиблює продуктивні взаємодії дошкільників в колективі, дає знання з методики у підготовці емоційно позитивної атмосфери.

Процес індивідуалізації й диференціації в розумовому розвитку дітей виділяє В. Кузьменко. Індивідуалізація навчання трактується як «дидактичний принцип, що зумовлює необхідність на кожному етапі навчального процесу бачити не тільки групу, але й кожного, перевіряти,

визначати, чи сприйняв він сформульовану педагогом мету, завдання чи достатньо діє на кожного малюка мотивування діяльності вихователем. Диференціація освітнього впливу розглядається з урахування особливостей, притаманних тій чи іншій (умовно виділеній) підгрупі дітей та вибір змісту, методів, форм організації розвивальної дії. Диференційована діяльність у групах можлива при умові врахування індивідуальних можливостей дітей та бажанні брати участь в освітньому процесі, що стимулює психічний розвиток дитини і буде зорієнтоване на «зону найближчого розвитку» (за Л. Виготським) [5].

Довідка: «Зоною найближчого розвитку» є можливість цілеспрямованого педагогічного впливу дорослого в період готовності дитини до сприймання та засвоєння нової інформації, оволодіння способами її використання як потенційними можливостями у мисленні (зона актуального розвитку), коли дитина здатна здобути власні ширші компетенції про світ і себе в ньому. Педагогічне завдання: своєчасне визначення зони найближчого розвитку як елементу індивідуального підходу створює передумови для успішної організації пізнавального процесу дошкільника.

Завдання: охарактеризуйте погляди відомих зарубіжних і вітчизняних педагогів і психологів щодо індивідуального підходу в організації роботи вихователя. Складіть добірку найбільш вдалих, на Ваш погляд, аргументів і доведіть їх важливість. Аргументуйте власні погляди щодо проблеми. Визначте проблеми у процесі реалізації індивідуального підходу в діяльності вихователя в умовах ЗДО.

Тема 2. Поняття про індивідуальність та індивідуальні відмінності дітей дошкільного віку

ЗМІСТ

1. Поняття про індивідуальність, її структура.
2. Характеристика індивідуальних відмінностей дітей дошкільного віку (вік, стать, фізичний розвиток, стан здоров'я та ін.).
3. Особистісні відмінності дітей.
4. Соціально-етичні, емоційно-почуттєві, потребово-мотиваційні, інтелектуальні, психолого-педагогічні характеристики дошкільників.

Література

1. Аніщук А.М. Підготовка майбутніх фахівців до здійснення індивідуального підходу в процесі виховання та навчання дітей дошкільного віку. *Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 4. С. 2–5.
2. Вишневецький О. Виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики). Дрогобич : Вид. Святослав Сурма, 2010. 160 с.
3. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ : Освіта, 1998. 255 с.
4. Піроженко Т.О. Реалії вибору дитиною соціально значущих цінностей : посібник / НАПН України, Ін-т психології ім. Г. Костюка. Київ : Слово, 2017. 63 с.
5. Рейпольська О.Д., Сисоєва С.О. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку: новий погляд. *Вісник НАПН України*. 2020. 2(1). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/43>.
6. Рябець Л.В., Савченко О.В. Індивідуальність. *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія / гол. ред.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. ; НАН України. НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=13357.

7. Українська психологічна термінологія: словник-довідник / за ред. М.-Л.А. Чепи. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. 302 с.

8. Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

Основні тези

Дослідження теоретиків і практиків психолого-педагогічних наук визначають еволюційний розвиток особистості у період дошкільного дитинства, виокремлюючи характеристику понять «індивід», «особистість», «індивідуальність». Розвиток притаманний усім живим істотам, а для людини він має поступальний зміст у формуванні цінностей. Це процес становлення, вдосконалення фізичних та духовних у середовищі предметному і соціальному, серед яких найважливішими є педагогічно кероване виховання, розумовий розвиток, що має кількісні (фізичного росту організму, ваги тіла, м'язової сили тощо) та якісні (інтелект, ціннісні орієнтири, соціально-комунікативні, життєдіяльні вміння, творчість тощо) зміни. Сучасна енциклопедія України узагальнює це поняття: «Індивідуальність – це як неповторна своєрідність будь-якого явища, окремої істоти, людини» [6]. Це те, що робить нас унікальними і відрізняє від інших за певними ознаками: почуття, прагнення, думки, бажання, потреби, вчинки, звички, емоційні прояви, нахили, здібності. Зважаючи на психологічні вчення можна виокремити ієрархічну структуру індивіда до індивідуальності, особистості. Не існує двох абсолютно однакових людей, як у природі не існує двох однакових дерев, квітів, пейзажів тощо. Людина є вищою мислячою істотою, яка володіє вербальними засобами спілкування, має приналежність до національної, релігійної, спільноти, виховується під впливом політичних, економічних, географічних умов.

Науковці відрізняють *соціологізаторську* (у вихованні значимим є соціальний вплив, зразки поведінки, емоційна підтримка, культурологічні цінності, а задатки та схильності до певного прояву поведінки мають додаткову ознаку в особливостях презентації соціуму) та *біологізаторську* (темперамент, спадкові характеристики, задатки біологічні мають ключове значення у процесі становлення особистості, а вплив

соціальний може надавати зовнішніх поведінкових ознак людині, не змінюючи її прагнень та способу реакції в проблемній ситуації) концепції розвитку людини. Педагог М. Сметанський (1947–2013) сучасні концепції вирізняє за пріоритетами виховних стратегій: а) ортодоксальне християнство, коли вихователь є носієм цінностей незаперечних і виголошує їх для виконання усіма без детальних пояснень їхнього змісту; поборює у дитині бажання проявляти непослух; б) соціально-педагогічний детермінізм, коли дитину розглядаємо як «чисту дошку» без ознак та особливостей, тому педагог виховує і має результат соціального впливу в дитячій поведінці, основах світогляду; в) природничий детермінізм акцентує увагу на природних задатках дитини (спадкові здібності, темперамент, умови перебування та звички й традиції сімейного виховання), тому педагог може тільки незначну частину поведінки дитини скоригувати; г) утопічно-гуманістичний погляд розглядає дитину апріорі доброю і такою, що прийшла в світ для творіння добрих справ (гуманістичний підхід), а псує її негативні приклади у поведінці дорослих, тому суспільство повинно надавати позитивні зразки поведінки і апелювати до почуттів, виховуючи шляхетні риси характеру.

Психолог Д. Фельдштейн (1929–2015) у своїх розробках дійшов висновку, що поняття «індивід» можна визначити як *біосоціальне єство* людини виду *homo sapiens*. Дослідник визначив зміст поняття у вузькому та широкому значеннях: людина є представником певного біологічного виду як окремий самодостатній функціональний організм, який взаємодіє з соціумом; у широкому розглядається як окремий, цілісний, самостійний суб'єкт, який змінює себе і соціум. Отже, поняття «індивід» окреслено у приналежності до людського роду в еволюційних змінах: дитина після народження у процесі зростання і розвитку починає спілкуватися з іншими людьми (соціалізуватися), приймаючи чи заперечуючи цінності суспільства, розвивається, через діяльність змінює себе, стаючи індивідуальністю, перетворює світ природи, предметів, інших людей і визначається як особистість. Отже, поняття «індивід» розкриває нам зв'язок людини і природи, людини і соціуму, людини як індивідуальності, а «особистість» – це людина у продуктивній взаємодії із суспільством. Індивідами ми народжуємося, а

в особистості формуємося у процесі біологічного, морального, розумового та соціального розвитку.

Відомий український психолог Г. Костюк (1899–1982) у своїх наукових дослідженнях дійшов висновку, що «індивід стає суспільною істотою, тобто особистістю, в міру того як у нього формуються свідомість і самосвідомість, утворюється система психічних властивостей, здатність брати участь у житті суспільства, виконувати соціальні функції» [8, с. 69]. Поняття «індивідуальність» у словнику-довіднику з психології тлумачиться як «сукупність своєрідних особливостей і певних властивостей людини, які характеризують її неповторність і виявляються у рисах характеру, у специфіці інтересів, якостей, що відрізняють одну людину від іншої» [7]. Отже, індивідуальність упродовж життєвих етапів становлення набуває особистісних рис характеру, має певні інтереси, здібності, нахили, визначається у діяльності за ознаками темпераменту у певній комбінації, формуючи світогляд і активну соціальну позицію.

Основи формування особистості дитини починають закладатися ще в утробі матері, батьки безпосередньо мають вплив на формування індивідуальних відмінностей малюка. Генетично успадкувати дитина може анатомічні й біологічні та природні задатки, у процесі дорослішання закладаються риси характеру, приймаються й усвідомлюються соціальні цінності, виявляються особливості темпераменту у реакціях на життєві події, що відрізняє її від інших.

Індивідуальні відмінності – це саме комбінація власних біологічних ознак (статева, вікова, фізична, нервово-емоційна) і особистісних проявів (пізнавально-інтелектуальний, соціально-етичний, емоційно-почуттєвий, потребово-мотиваційний і психолого-педагогічний). Увесь соціальний досвід під час виховання у сім'ї, в ЗДО, в громаді, під впливом мас-медіа, художньої літератури, дитина здобуває знання, розвиває вміння, формує світогляд, моральність, інтелект, творчість, самостійність, відповідальність, бажання змінювати світ, що відображається у комунікативній, ігровій, трудовій, навчальній діяльності. Суспільство як соціальне оточення, науково-технічний прогрес, економічні зміни, екологічні проблеми мають вагомий вплив на вироблення світогляду

дитини, починаючи з дошкільного віку. Дошкільники володіють природною допитливістю, швидко переймають звички, модель поведінки, вчаться нового, засвоюють інформацію, досліджують навколишній світ, спостерігають, моделюють, творять.

Дошкільний вік – найпродуктивніший період у процесі розумового розвитку (теорія раннього навчання), формування мовленнєвої компетенції (вивчення іноземних мов), творчої діагностики талантів та задатків. Дослідники теорії розвитку обдарованості (В. Штерн, Б. Теплов, І. Сікорський, В. Моляко, О. Лазурський та ін.) підкреслюють виховний вплив на розвиток талантів і природних задатків періоду дошкільного дитинства. «Ми не можемо розуміти здібності ... як вродженні властивості індивіда... Вродженими можуть бути лише анатомо-фізіологічні особливості, тобто задатки, які лежать в основі розвитку здібностей, самі ж здібності завжди є результатом раннього розвитку» (Б. Теплов). 80 % природних здібностей, талантів, нахилів, обдарувань людини можна розкрити і розвинути саме у цей період. Важливу роль відіграють батьки, вихователі, оточення у формуванні в малюка пізнавального інтересу, проявляють самостійність у пошуках цікавинок. Кожна дитина за натурою є дослідником і їй важливо вибудовувати свою філософію буття, вміти аналізувати, порівнювати, пояснювати, міркувати, висловлювати бажання, відчуття, формулювати думки. З самого народження малюка оточує безліч нових і невідомих йому речей, тому необхідно підтримувати і задовольняти допитливість та бажання досліджувати, формуючи гносеологічне (пізнавальне) мислення. Важливо індивідуальні прояви дитячої безпосередності підтримувати заохоченням, визнанням. Батьки і вихователі повинні бути уважними і не втомлюватися відповідати на запитання дитини, даючи вичерпні і доступні відповіді, подаючи інформацію про навколишній світ, речі, які її оточують, процеси, що її цікавлять. Візуалізація нового, максимальне залучення всіх органів відчуття (сенсорне виховання), самостійне дослідження спонукають дитину до власних висновків і подальших пошуків у виробленні індивідуальності. Представники етнопедагогічних наук (Г. Ващенко, Д. Чижевський, О. Вишневський, Ю. Липа, Є. Сверстюк, М. Шлемкевич та ін.) звертають увагу на

прояви екстровертності та інтровертності за національним виховним впливом. Педагог О. Вишневський (1931–2019) аналізує індивідуальні особливості українців як прояви виховних традицій у порівнянні поведінкових ознак за ментальністю: «Виховання – бувши релігійним і християнським, не може бути конфесійним, а бувши патріотичним і державницьким, не сміє бути ідеологічним із якимсь конкретним партійно-політичним спрямуванням» [2, с. 10].

В організації діяльності дітей в ЗДО вихователіві потрібно враховувати їхні індивідуальні особливості, тому необхідні наукові знання з вікової та педагогічної психології, фізіології, медицини, філософії освіти, дошкільної педагогіки, методик організації розумової та виховної діяльності з дітьми раннього та дошкільного віку. Педагогічній практиці підкреслюють, що найпродуктивніше процес розвитку дошкільника проходить у різновікових групах, коли наслідування діяльності має невелику вікову різницю. Так, діти молодші вчаться діяти у старших, а у старших виробляються вміння моделювати власні думки, висловлюватися, передавати знання та вміння молодшим, приймати їхню незграбність, пам'ятаючи свої дитячі невдачі в недалекому минулому.

Завдання для самоперевірки знань

1. *Завдання:* знайдіть та випишіть тлумачення понять «індивід», «особистість», «індивідуальність», «ментальність» такими вченими, які Ж. Піаже, Б. Скіннер, А. Маслоу, О. Вишневський, М. Монтессорі, Ф. Фребель, Р. Павелків, Г. Костюк, Т. Поніманська, С. Ладивір, О. Кононко.

2. Упродовж століття вчені, досліджуючи проблему формування особистості, дійшли висновку, що є основні фактори впливу на розвиток індивіда: *внутрішні* (фізіологічні та психічні якості організму); *зовнішні* (соціум, в якому перебуває дитина, її активна взаємодія). Це спричинило виникнення двох теорій формування особистості: *біологізаторської* та *соціологізаторської*.

Завдання: підберіть кілька тверджень (аргументів) для проведення дискусії на тему: «Які переважальні ознаки визначають особистість у співвідношенні (70/30): біологічні чи соціальні?».

3. Поясніть, як розумієте виховний зміст народних приказок щодо концепції виховання особистості: «Яблуко від яблуні далеко не падає», «Виховувати дитину потрібно, коли вона лежить поперек ліжка», «Яка хата – такий тин, який батько – такий син», «Виховують не слова, виховують діла».

4. «Людина народжується як індивід, має прояви суб'єкта з притаманними їй природними задатками, формується як особистість у системі суспільних відносин завдяки цілеспрямованому вихованню» [8].

Завдання: доповніть твердження В. Ягупова, розширивши аналіз процесу формування індивідуальності в дошкільний період зростання.

5. Дитина у віці від трьох до шести років інтенсивно росте. Мозок і нервова система перебувають на етапі швидкого формування. Однак це не означає, що вони працюють за такими правилами, як у дорослого. Дошкільникам притаманна мимовільна пам'ять, слабше працює довільна. Наприклад, діти віком трьох-шести років рухливі, енергійні та непосидючі, здатні пересуватися у просторі без застережень, довільно копіюють жести і рухи. Проте якщо попросити дитину зосередитися і цілеспрямовано наслідувати певні рухи, вона дуже швидко втомлюється і у неї пропадає інтерес до діяльності. Це зумовлено ще недостатнім розвитком підкіркових структур головного мозку, які відповідають за координацію довільних рухів.

Завдання: наведіть приклад вправи на розвиток уважності з дітьми середнього дошкільного віку. Чим ця вправа буде відрізнятися під час проведення у різновіковій групі? Наведіть приклади розвитку мисленнєвих процесів з урахуванням активності мимовільного запам'ятовування. Що можна так вивчити? З якою освітньою метою?

6. *Завдання:* складіть та заповніть таблицю розширеними характеристиками дошкільника, взявши для прикладу знайому дитину. Для орієнтації використайте схему психолого-педагогічної характеристики програми «Українське дошкілля» О. Білан.

Які заняття формують соціальні та інші компетенції? Наведіть приклади.

Характеристики дошкільників				
<i>соціально-етичні</i>	<i>емоційно-почуттєві</i>	<i>потребово-мотиваційні</i>	<i>інтелектуальні</i>	<i>психолого-педагогічні</i>
<p>Під час процесу соціалізації дитина вчиться спілкуватися і взаємодіяти як з дорослими, так і з однолітками. Формуються її особистісні соціально-ціннісні характеристики: доброта, співчуття, бажання допомогти, чуйність ...</p>				

7. *Завдання:* поясніть, як ви розумієте зміст висловів відомих мислителів. Доповніть тему цитатами відомих людей.

«Кожна дитина – це неповторна індивідуальність, яка має право на любов і повагу» (М. Монтессорі).

«Дитина не розвивається і виховується, а розвивається, виховуючись і навчаючись» (С. Рубінштейн).

«У дітей власна манера бачити, думати, відчувати, і нема нічого безглуздішого за намагання замінити її нашою» (Ж.-Ж. Руссо).

«Вірте в безмежні можливості своєї дитини» (Ш. Амонашвілі).

«Кращий спосіб зробити дітей хорошими – це зробити їх щасливими» (О. Уайльд).

8. Із досліджень учених відомо, що приклад батьків відіграє важливу роль у житті дитини, зокрема, впливає на розвиток.

Завдання: Тоді інколи виникає невідповідність: «У працюючих батьків виростають ледачі та пасивні діти». Обґрунтуйте відповідь.

9. Є. Сверстюк: «Ментальність є чуттєво-мисленнєвим способом освоєння дитиною знань про довкілля, що визначає соціальну поведінку людини. Українська ментальність сформована на засадах прадавніх традицій та вірі у сили гуманізму, життєлюбства, сміливості у відстоюванні права на захист сім'ї, мови, рідної землі, християнських традицій».

Завдання: визначте освітні завдання сучасного вихователя у формуванні національної свідомості дітей дошкільного віку.

10. *Завдання:* складіть таблицю для домашнього завдання батькам вихованців у сформованості самостійності дошкільників. Заповніть таблицю зі стрілкою завдань, які в найближчий час дитина готова виконувати самостійно («зона актуального розвитку»)

<i>Твердження</i>	<i>самостійно</i>	<i>не самостійно</i>
одягатися, взуватися		
Їсти		
прибирати іграшки		
бавитися (гратися)		
заправляти свою постіль		
вмиватися, чистити зуби		
дивитися дитячу програму		
складати одяг		
прибирати посуд після їди		

11. У праці «Виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики)» О. Вишневецький виокремлює завдання для педагога: «Часта повторюваність обставин, домінування тієї чи іншої культури можуть сприяти виявленню підсвідомого назовні, але можуть і пригнічувати його, якщо мають іншу природу. Зовнішні чинники переходять у «норму», «звичку», певну сталість. І так, через зовнішній (культурний вплив) людина може ставати або патріотом, або манкуртом» [2, с. 121].

Завдання: назвіть шляхи виховання основ патріотизму в дітей дошкільного віку в умовах ЗДО?

Тема 3. Методи вивчення індивідуального розвитку дитини

ЗМІСТ

1. Характеристика основних методів вивчення індивідуальності дитини.
2. Методи збору інформації про дитину.
3. Опитування, аналіз продуктів діяльності, тестування, метод експертного оцінювання, моделювання ситуацій.
4. Особливості апробації та використання методів вивчення індивідуального розвитку дитини.
5. Обдарованість та її прояви у дошкільному віці.

Література

1. Байєр О.М. Особливості виявлення та підтримки обдарованості дитини в умовах дошкільного навчального закладу. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Харків : КЦ ФОП Іванова М.А., 2015.
2. Бурова А.П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 256 с.
3. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років. / В.О. Огнев'юк, К.І. Волинець. 3-є вид., доопр. та доп. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 492 с.
4. Зернятко. Програма розвитку та виховання дитини раннього віку / наук. керівник О.Л. Кононко. Київ : Кобза, 2004. 192 с.
5. Ковальчук Л. Моделювання науково-педагогічних досліджень : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 520 с.
6. Кононко О.Л. Плекаймо культуру потреб особистості. *Дошкільне виховання*. 2013. № 5. С. 2–7.
7. Корнієнко І.О. Обдаровані діти: діагностика та супровід навч.-метод. посіб. Львів : ЛОПШО, 2010. 31 с.
8. Кремень В.Г. Про «Дитиноцентризм», або Чому освіта України потребує структурних змін. *День*. 2009. № 210 (3130). 19 листопада. С. 2.

9. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка навч. посіб. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.

10. Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

11. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.

Основні тези

Філософія освіти побудована на основі дитиноцентризму, адже діти є майбутнім цивілізації, її інтелектуальним, суспільним, культурологічним скарбом. Загальновідома істина має особливе звучання, коли ставить метою дослідити якість організації діяльності педагога з дошкільниками. Виплекати, створити умова для саморозвитку у максимальній реалізації задатків дитини з наймолодшого віку. Дошкільна педагогіка стоїть на перших щаблях освітнього процесу. Наука є важливим фактором інноваційних змін в освіті. Сучасні педагоги послуговуються теоретичними, науково-методичними напрацюваннями, зокрема, у сфері дослідницької діяльності у системі експериментальної педагогіки, яка виконує запити суспільного буття у вихованні підростаючого покоління.

Педагоги є організаторами вихованого впливу, сприяють розумовому розвитку дитини, соціальній комунікації. Результат освітньої діяльності – поступ дитини: від незнання до знання, від невміння до навичок, від наслідування вчинків до особистісних переконань і поглядів, від емпатії до свідомих виборів, від спроб самовираження до творчої діяльності. «Зона актуального розвитку» (за Л. Виготським) як передумова і готовність дитини за допомогою дорослого досягнути прогресу у розумовому, соціальному, творчому, фізичному, світоглядному зростанні. Педагогічна діагностика у діяльності вихователя виявляється у концентрації уваги на актуальній готовності дитини та «зоні найближчого розвитку» (за Л. Виготським). Важливою є співпраця соціального педагога, практичного психолога з вихователем.

Законодавчі документи підкреслюють важливість врахування індивідуальних особливостей дошкільників. Зокрема, в новій редакції Базового компонента дошкільної освіти (2021) зазначено: «Виконання вимог державного стандарту забезпечується з урахування задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних психічних і фізичних можливостей дитини в найбільш оптимальній для кожної дитини формі» [11]. Вимоги (компетенції) у одному із напрямів розвитку «Особистість дитини» визначають рухову, здоров'язбережувальну, особистісну компетентність, емоційно-ціннісне ставлення, оволодіння знаннями й навичками. Щоб визначити перспективи дитячого зростання, необхідно окреслити початкові та набуті здобутки малюка. Якість організації освітнього процесу передбачає діагностику можливостей. Найактивніше педагоги послуговуються методом спостереження, фіксуючи вихідні знання, вміння, навички вихованців, а у процесі цілеспрямованого навчального розвитку на заняттях, під час вільної гри, у ситуативних та проблемних завданнях зосереджують увагу на поведінці малюків, їх реакціях, самостійних судженнях, компетенціях.

Питаннями повноцінного, різностороннього виховання дошкільнят як результатами педагогічного впливу з урахуванням індивідуальних особливостей дітей займалися відомі науковці та практики (О. Вишневський, М. Монтессорі, К. Роджерс, Дж. Дьюї, Д. Ельконін, О. Запорожець, К. Крутій, Н. Гавриш та ін.). Зміст терміна «едакація» («виведення», «вирощення», «опіка», «педагогічний супровід», «індивідуальний підхід») передбачає гуманне ставлення до дитячої особистості з її можливостями у психологічних, соціальних, розумових, поведінкових навичках. Педагог фіксує компетенції дитини на початку вступу в ЗДО і на певних етапах (півріччя, рік) описує за певними параметрами здобутки дитини, ставлячи на перший план спосіб самостійності у життєдіяльності, адаптації до умов перебування у колективі. В. Сухомлинський у своїх дослідженнях підкреслював: «Роки дитинства – це перш за все виховання серця. Виховання – це не поєднання заходів і прийомів, а мудре спілкування дорослого з живою душею дитини» [11]. Він уважав, що дослідження індивідуальних особливостей кожної

дитини треба починати з родини: її устрою, взаємин, традицій, культурних цінностей.

В. Кремень наголошує на необхідності вибудовування освітньої діяльності педагога за принципом дитиноцентризму, де акценти розставлені на «сутнісних характеристиках конкретної дитини з її особистісними ознаками і самовираженнями» [8]. Педагог рекомендує наблизити державну освіту і виховання дитини в сім'ї на всіх етапах освітньої діяльності: починаючи від дошкілля і закінчуючи університетом через плекання її задатків й розвиток здібностей.

Особливістю сучасної організації освітнього процесу в ЗДО є глибоке зацікавлення батьків якістю освіти дитини. В сучасних умовах широка палітра пропозицій закладів дошкілля (державні, приватні, авторські, додаткові) стимулюють зацікавлення якістю й особливостями їх діяльності. Для цього педагогам, методистам необхідно продумувати у всіх деталях мету, засоби, принципи педагогічної діяльності. Актуальним є проєктування, способи виховної взаємодії учасників (педагогів, вихованців, батьків) для забезпечення якості освітніх послуг, створення комфортних умов як для дітей, так і для педагога як ініціатора процесу взаємодії.

Сучасний педагог послуговується методиками, в яких застосовується діагностичний інструментарій, прийоми системного спостереження у дослідженні індивідуальних змін розвитку дитини на кожному віковому етапі дошкільного дитинства. Це дає змогу повною мірою отримати цілісну картину рівня сформованості дитячої індивідуальності. Підібравши правильний комплекс методів дослідження та оцінювання рівня розвитку вихованця в умовах ЗДО, можна скласти перспективу подальшого вдосконалення і окреслити шляхи співпраці з батьками вихованців.

До основних методів педагогічного дослідження, які сприяють індивідуалізації, належать:

- спостереження за природним процесом розвитку дитини, поступом у розумових та поведінкових змінах, соціальній комунікації;

- експеримент як процес підтвердження достовірності гіпотез та наукових припущень у способах удосконалення освітнього процесу в ЗДО;
- метод запитань для налагодження співпраці з батьками вихованців;
- анкетування з метою збору інформації про матеріально побутову, соціальні умови виховання дітей у сім'ях, рекомендаціях батьків у залученні до освітнього процесу;
- інтерв'ю та бесіди на морально-етичну теми з дітьми старшого дошкільного віку у вихованні кращих рис характеру;
- опис цікавих випадків, фактів для процесу наступності у діяльності педагогів, помічника вихователя, соціального педагога, психолога для складання карти розвитку дитини в період перебування у ЗДО ;
- портфоліо у зборі дитячих успіхів як архівування досягнень для підняття самооцінки;
- аналіз продуктів діяльності дитини у визначенні її задатків для подальшого розвитку.

Метод спостереження – це один з фундаментальних методів педагогічного дослідження, завданням якого є систематичне й цілеспрямоване дослідження та вивчення індивідуальних особливостей і відмінностей дитини. Завдяки йому дорослі мають можливість прослідкувати за проявами поведінки, емоцій, почуттів, побачити особливості сімейного виховання, рівень самостійності, працездатності, виявити нахили і здібності дитини. Водночас можна висвітлити певні проблемні моменти, труднощі, з'ясувати, чи притаманна дитині тривожність, її рівень. Варто не забувати, що спостереження є науковим методом тільки тоді, коли має чітку мету, завдання, цілеспрямованість і наявність гіпотези.

Педагогічні рекомендації у проведенні дослідження:

- 1) звичні для дитини умови перебування (малюки не здогадуються, що за ними спостерігають);
- 2) чітке визначення суб'єкта, об'єкта, чи предмета дослідження (чи це конкретна дитина, чи весь колектив);

- 3) систематичність і тривалість;
- 4) конкретне визначення ознак спостереження, їх оцінок, ведення записів у спеціальному щоденнику чи протоколі;
- 5) аналіз записів;
- 6) формування висновків у психологічних портретах чи паспортах дітей.

Експеримент – це метод дослідження педагогічного явища зі створенням спеціальних умов чи ситуацій, які необхідно перевірити, змінити, дослідити, уточнити. Це свого роду цілеспрямована діяльність, що включає визначення мети, механізмів взаємодії, способів спостереження, здійснення педагогічних впливів, фіксацію дій вихованців тощо. Необхідні педагогічні передумови для організації експерименту:

- 1) виокремлення, формулювання і визначення проблеми, мети і завдань;
- 2) вироблення самої моделі експерименту з усіма умовами, елементами та матеріалом;
- 3) окреслення тривалості, місця і часу;
- 4) проведення і обробка даних, які отримали;
- 5) аналіз результатів, формулювання практичних рекомендацій.

Метод запитань – це чітко визначене, цілеспрямоване отримання певної інформації за допомогою усного (бесіда, інтерв'ю), письмового (анкетування) опитування, обговорення проблеми (дискусія). Цей метод дає змогу отримати розширену інформацію від самих учасників дослідження, почути думки і міркування дітей чи дорослих стосовно проблематики, яка обговорюється. *Педагогічний консилиум* дає змогу опрацювати стратегічні шляхи розвитку окремої особистості щодо об'єктивних та суб'єктивних умов її буття з урахуванням досліджень відповідних спеціалістів.

Опис цікавих випадків з життя дітей – це стислий щоденний запис різного роду ситуацій, в яких дитина проявила свою реакцію на певний подразник, чи опис вражень щодо групи чи окремого вихованця. Цей метод використовують задля виявлення успіхів чи невдач, поступу чи застою у розвитку дітей. Моделювання ситуації як *прогностика експерименту* включає вироблення концепції, проєкту дослідже-

ння: окреслення сфери дослідження, опрацювання науково-методичної літератури, визначення науково апарату (об'єкт, предмет, мета, завдання, гіпотеза), визначення бази та вибірки; критерії оцінювання результатів, підбір методів та засобів, проведення пілотажних досліджень, проект написання педагогічних рекомендацій [5].

Аналіз діяльності дитини у самопрезентації – це один з найважливіших методів вивчення індивідуальних особливостей дитини у її продуктах діяльності (знання, вміння, реалізація нахилів, здібностей, задоволення потреб самовираження). З певною періодичністю педагогами готуються презентації досягнень дитини, фіксується процес самостійної чи спільної діяльності у продуктивній взаємодії, демонструються дитячі творчі малюнки, аплікації, ліпка, конструювання, хореографія і спів, декламування віршів, акторська майстерність, трудова активність, дослідницькі результати самостійної діяльності тощо.

Сучасним є термін «педагогічна кваліметрія», який пояснює якість діяльності педагога, підтверджує (чи заперечує) кваліфікацію, визначає відповідність займаній посаді. Характеризується фіксацією знань у галузі педагогіки у способах уніфікації вимог, контролю, валідності (відповідності) методик, діагностики і допустимості корекції результатів дослідження. Основне завдання – комплексна оцінка якості освітнього процесу через комплексне вивчення показників процесу дослідження (мотивація, визначення цілі, освітніх впливів, контроль, оцінка, корекція результатів).

Отже, «методи педагогічного дослідження – це сукупність прийомів, операцій, спрямованих на вивчення педагогічних явищ і розв'язання різноманітних науково-педагогічних проблем» [9]. Наукові знання отримуються через наукові методи дослідження: емпіричні й теоретичні. Метод – спосіб пізнання, який людина (дослідник) застосовує, спираючись на філософію освіти у сукупності певних принципів, прийомів й засобів. Використання наукових методів у логічній послідовності на основі методологічних знань дає змогу узгоджувати об'єктивні закони природи й суспільний поступ. Методологія наукового дослідження у педагогіці інтегрує філософські погляди, актуальні

суспільні вимоги, тенденції розвитку соціального буття, технічного прогресу і вибудовує запити наукового дослідження, окреслює методи і прогнозує результат діяльності. Етапи побудови наукових досліджень: теорії, знання; виокремлення мети; окреслення принципів, прийомів та способів емпіричного й теоретичного процесу; реалізація процесу; рефлексія; вироблення рекомендацій та перспектив використання знань, досвіду.

Завдання для самоперевірки знань

1. В. Ягупов вважає, що існують різні форми спостереження: пряме (повне), непряме (опосередковане), вибіркове, безпосереднє, просте, співучасте та ін.

Завдання: знайдіть відповідність і упорядкуйте визначення:

1) повне	а) здійснюється самим дослідником;
2) непряме	б) досліджується тільки одна педагогічна проблема, явище в обмеженому проміжку часу в конкретній ситуації;
3) вибіркове	в) узагальнення даних отриманих від інших осіб;
4) безпосереднє	г) події, за якими спостерігають фіксують збоку;
5) просте	д) коли дослідник проводить своє спостереження і аналізує події «зсередини», безпосередньо стає учасником;
б) співучасте	е) фіксування всіх проявів педагогічної і психологічної діяльності дитини чи колективу дітей протягом тривалого часу.

2. Візьмемо до уваги, що розрізняють два види проведення експерименту залежно від умов і завдань: лабораторний і природний.

Завдання: обґрунтуйте визначення цих двох видів експерименту і наведіть приклад їхнього застосування.

3. Усі дорослі, які оточують дитину та зацікавлені в її гармонійному і всебічному розвитку, мають бути терплячими. Оскільки діти із задоволенням ставлять безліч запитань, люблять обговорювати

різні події, ділитися враженнями з дорослими, то для них важливо бачити щирий інтерес дорослих до їхніх думок. Це дає малюкам відчуття важливості, що їх цінують і на них зважають.

Завдання: сформулюйте правила, які має знати педагог щодо проведення, бесіди з дітьми п'ятого-шостого року життя. Підберіть актуальні теми і розробіть до них розгорнуті запитання.

4. У групі дітей старшого дошкільного віку проводили творче заняття з малювання на тему: «Домашній улюбленець моєї мрії». Вихователька оголосила тему, повідомила правила виконання малюнка, обговорили всі нюанси роботи.

Завдання: опишіть правила перебігу творчого процесу і аналізу робіт. Доповніть таблицю:

<i>Методи науково-педагогічного дослідження</i>	<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
Спостереження	- природність; - систематичність; - ... - ...	- довготривалість; - обмеженість у виявленні причин; - ...
експеримент		
метод запитань		
анкетування		
інтерв'ю та бесіди		

опис цікавих випадків, фактів або щоденникові записи		
портфоліо		
аналіз продуктів діяльності дитини		

5. Сучасна психологиня Това Кляйн у книзі «Насіння успіху. Як батькам виростити успішних дітей» дає поради щодо урівноваження поведінки дошкільників і виводить **набір правил** педагогічного впливу:

1. «Ударив – сидиш». Якщо дошкільник ще не вміє контролювати власні емоції і проявляє агресію (б'ється, кусає, щипає), то педагог для всіх встановлює певне дисциплінарне місце (тільки не кут!): лавка, крісло поруч зі своїм місцем, віддалена частина кімнати. Коли порушник «зловлений на гарячому» настає покарання за вчинок. Сидить і рахує до 50, якщо не вміє – пісочний годинник ставимо і дитина слідкує за ним.

2. Переформулюйте заборони (не йди, не бери, не можна їсти, не смій заважати, замовкни) у способи гуманного звертання до дитини з наданням альтернативи прямій забороні. Наприклад, коли дитина бігає в приміщенні поліклініки, доки чекає на прийом, пропоную вирішення проблеми у такий спосіб: 1) вправа на посидючість – потримати книгу і порахуй до 100, 2) заплющ очі і витягуй з моєї сумки речі, вгадуючи, що це. Чи правильні мої завдання? Пояснить.

3. Встановлюємо чіткі правила і їх дотримуємося (режимні моменти, використання цікавих іграшок, проведення вправ тощо). Для дошкільників важлива передбачуваність діяльності впродовж дня, циклічність, «вдих і видих» (за Р. Штайнером).

4. Не звертати увагу на дещо деструктивну поведінку, якщо вона не загрожує іншим і має фрагментарність відносно ситуації. Наприклад,

дитина кидає з проявом злості кубик, який їй не вдається поставити в задуману конструкцію. Необхідно особисто з близької відстані сказати, що ви бачите її невдоволення і проблему, але може спробувати вирішити її згодом, коли вгамуються переживання.

5. Запропонуйте дітям альтернативу для рухливих забав у приміщенні зі збереженням правил безпеки і з умовою задоволення потреби пострибати, проявити спритність, силу, влучність. Чи стануть у нагоді боксерська груша, велике м'яке крісло-подушка, скакалка, гімнастичне коло, кеглі? Спроектуйте 2–3 вправи з використанням спортивного реманенту.

6. Створіть безпеку поруч зі собою.

Досвід спілкування з дорослими є незамінним у спостереженні та наслідуванні. Запропонуйте дитині спроектувати спосіб дістати з шафи вазу, розгляньте теоретичні способи виконання завдання, змоделюйте найбезпечніший спосіб його виконання.

Завдання: ознайомтеся з правилами. Яке з вищезгаданих положень підтримуєте? Аргументуйте. Як ви запропонуєте розв'язати завдання створення безпечного розвивального простору без надмірної опіки, з урахуванням дитячих пропозицій діяльності? Наведіть приклад.

Тема 4. Умови організації розвивального середовища для індивідуального розвитку дитини

ЗМІСТ

1. Створення тематичного розвивального простору в ЗДО.
2. Роль дидактичного матеріалу в розвитку дитини раннього та дошкільного віку.
3. Принципи педагогічного керівництва, які відповідають засадам дитиноцентрованої педагогіки в освітньому процесі під час занять та вільної гри.
4. Переваги особистісно орієнтованого розвитку вихованця під час роботи в парах та малих групах.
5. Саморозвиток дитини дошкільного віку роль педагога у цьому процесі.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) 2021 р.
URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_re_daktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
2. Коменський Я.А. Вибрані педагогічні твори : в 2 т. «*Материнська школа*». Москва : Педагогіка, 1982. С. 161.
3. Лаврентьєва Г. Розвивальне предметно-ігрове середовище Європейський досвід та новітні підходи. URL: <https://studfile.net/preview/8444489/>.
4. Луцєвська О. Єлла Лепман: автобіографія місіонера дитячої літератури. URL: <https://starylev.com.ua/blogs/yella-lepman-avtobiografiya-misionera-dytyachoyi-literatury>.
5. Матюшинець Я. Ідеї про розвивальне середовище для дітей як предмет теоретичного аналізу. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 3–4 (22–23). С. 40–55. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24249/1/Y_Matyushinets_IRS_2018_PI.pdf.
6. Михайлова А.І. Організація роботи з дітьми різновікових груп : метод. посіб. для вихователів дошкільних закладів. Харків : Веста, Видавництво «Ранок», 2008. 64 с.

7. Охрімчук Р. Розвиток особистості. *Енциклопедія освіти* / Нац. акад. пед. наук України ; гол. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 787–788.

8. Поніманська Т.І., Дичківська І.М. Дошкільна педагогіка : практикум : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, спеціальність «Дошкільне виховання». Київ : Видавничий дім «Слово», 2004. 352 с.

9. Руссо Ж.-Ж. Еміль, або про виховання. Кн. 1. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=157478&p=1>.

10. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання. Прага : Укр. громад. вид. фонд., 1924. 123 с.

11. Шик Л.А. Індивідуальний підхід до дитини в ДНЗ. Харків : Вид. група «Основа», 2011. 176 с.

12. Фесюкова Л. Учусь керувати собою: комплексні заняття для дітей 4–7 років. Харків : Ранок, 2008. 208 с.

13. Я у світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / Авт. О.П. Аксьонова, А.М. Аніщук, Л.В. Артемова ; наук. кер. О.Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

Основні тези

Сучасні зміни життя суспільства, прогрес у всіх сферах діяльності людини, політична та економічна ситуації в державі диктують зміни щодо організації навчального і виховного процесу дітей. Розв'язання проблеми модернізації освітнього процесу, зокрема у ЗДО як першої і обов'язкової ланки дітей у системі української освіти, є на часі, адже розвиток інформаційних технологій, суспільних змін, валеологічних проблем ставлять виклики перед педагогами, психологами, медиками, які спільно працюють над організацією процесу розвитку дитини дошкільного віку. Мета особистісно орієнтованої моделі дошкільної освіти полягає у державному нагляді над процесом діяльності ЗДО у виробленні життєвої компетентності (у вікових межах) дитини, яка «здатна ціннісно ставитися до природи, предметного світу, людей, що її оточують, та до самої себе; результат – свідомо, здатна до елементарних форм відповідального самовизначення особа, з адекватним вікові

базисом особистісної культури. Важливим аспектом є створення розвивального середовища, де матеріальні ресурси та методично грамотна організація дитячої діяльності уможлиблює індивідуальний розвиток дошкільника в умовах колективної взаємодії» [3, с. 34]. *Розвивальне середовище* – це безпечні й зручні матеріальні засоби, дидактичні матеріали, методичні прийоми педагогічної взаємодії, які сприяють індивідуальному розвитку дитини в умовах колективної діяльності. До нього входить споруда, де кімнати для перебування дітей просторі, добре освітлені; обладнані дитячими меблями, зоновані за тематикою розвивального впливу, наповнені спеціальними дидактичними матеріалами. Вихователь займає позицію організатора діяльності із вмінням заохотити дошкільників до діяльності, гри з метою їх індивідуального розвитку з урахуванням можливостей та задатків кожного.

Основним завданням удосконалення організації розвивального середовища відповідно до Державного Стандарту є втілення дитино-центрованих ідей та теорій: «Ідеї гуманістичної педагогіки, спрямовані на гуманне ставлення до дитини; теорія природовідповідності, за якою у дитини треба розвивати задатки та здібності, зберігаючи її природу» [1].

У модернізації та вдосконаленні умов організації такого простору, який має сприятливий вплив на формування індивідуальності особистості є Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Вона допомагає вихователям забезпечувати усі лінії розвитку у сферах життєдіяльності дошкільників. Адже саме в міру насичене та раціонально обладнане предметно-ігрове та природно-розвивальне оточення є зоною перебування, ігор та взаємодії дітей стимулом організації їх змістовного буття умовах ЗДО.

Під *змістовним буттям* розуміємо забезпечення дитині різноманітної щоденної життєдіяльності із максимальною реалізацією фізіологічних потреб, задоволення пізнавальних інтересів, прищеплення духовних цінностей та естетичних смаків, надання можливості комунікувати з однолітками та іншими дорослими, соціалізація. Індивідуальні запити, інтереси враховуються під час самотійних та групових занять,

довільної гри. Планування і організація освітнього та виховного процесу обов'язково мають ґрунтуватися на індивідуальних відмінностях та вікових потребах кожної дитини, містити різноманітні види творчої діяльності задля реалізації повноцінного розвитку кожної сфери буття дошкільника. Будь-який відповідальний і освічений педагог повинен володіти багатим спектром знань навчальних і виховних прийомів і методів, вміти організовувати пошуково-мотиваційну діяльність кожного вихованця і стимулювати до подальшої самостійної пізнавальної праці.

Сучасна система освіти ставить вимоги щодо організації освітнього та виховного процесу в закладі дошкільної освіти, одна з яких – повноцінне розвивальне середовище. Сучасні дослідники (О. Кононко, З. Плохій, Т. Поніманська, Н. Гавриш, І. Карабаєва, І. Дичківська, К. Крутій та ін.), розробляючи нову стратегію вдосконалення дошкільної освіти, дійшли висновку, що розвивальне середовище має бути орієнтоване на особистісний розвиток кожного вихованця як основної предметно-матеріальної та методично спрямованої бази для якісної організації саморозвитку дитини.

Т. Поніманська пише: «В цілому розвивальне середовище можна представити у вигляді круга, в центрі якого розташоване «Я» (мій простір, середовище мого внутрішнього життя) і який поділено на сегменти – предметно-ігрове, природне та соціальне середовище» [8, с. 112]. Базовою програмою з метою реалізації основних освітніх завдань для створення повноцінного розвитку дитини раннього та дошкільного віку визначено зони розвивального середовища: «Культура», «Природа», «Люди», «Я сам».

«Розвивальне середовище – це сукупність умов, які забезпечують різнобічний розвиток дітей; це система матеріальних об'єктів їхньої діяльності» [13]. Кожна із названих умовно окреслених зон містить тематичний дидактичний матеріал, який спрямовує дитину до роздумів, здобуття нових знань, творчості, дослідження, самостійного пошуку. Наприклад, зона «Культура» наповнена символами громадянської атрибутики (глобус, карта України, текст Гімну нашої держави, атрибути, тематичні книги, макети національного одягу тощо).

Для втілення вимог в оснащенні зони «Природа» необхідне відповідне архітектурне проєктування (освітлення, доступ до води), дизайн кімнати (обладнання, полички для квітів, клітки для живих тваринок, акваріум). Відповідність меблів, місця їх розташування повинні задовольняти розвивальні функції дитячої діяльності, бути безпечними, екологічними. Обслуговуючий персонал (помічник вихователя, вихователь, відповідальний за господарську діяльність) демонструють способи поведінки в такій зоні, вчать доглядати за тваринами та рослинами за принципом наступності, навчання на прикладі, не забуваючи, що центральною фігурою є дитина. У спільній діяльності з дорослими діти вчать спостерігати за життям живої природи, експериментують у вирощуванні кімнатних рослин, вчать дбати про тваринок, пізнають їхні особливості життєдіяльності. Тематично обладнана зона надихає на прояви самостійності, виховуються кращі якості характеру (турбота, людяність, відповідальність, вміння завершувати розпочату справу).

До питання впливу навколишнього середовища на розвиток особистості звертався ще у XVII ст. відомий педагог Ян Амос Коменський (1592–1670), який стверджував, що «належна система виховання та відповідне середовище гарантують успішний розвиток здібностей дитини» [2]. Жан-Жак Руссо (1712–1778) створив теорію вільного виховання, стверджував, що «для успішного розвитку здібностей і задатків дитини необхідно створити сприятливе середовище, в якому дитина зможе себе проявити і буде почуватися вільно» [7].

Згодом проблемою розвивального середовища більш ґрунтовно зайнялися вчені-дослідники XX ст. Однією з найвідоміших і найпопулярніших до сьогодні залишається розробка предметно-ігрового середовища Марією Монтесорі (1870–1952). «Без відповідного середовища немає конструктивної діяльності дитини. Оточення дитини – це не просто поєднання предметів для застосування, оточення мусить мати цілісну форму (образ) і орієнтуватись на ціннісне сприймання дитини, а не на суму знань і задоволення її можливостей. Дитині не потрібне дороге середовище. Навпаки, в ньому має бути визначена (окреслена) незавершеність, але не безформність» [3]. Адже правильно організоване

предметне середовище зацікавлює до дослідження, дії, самостійної діяльності, створення нового продукту, удосконалення незавершених форм. Повноцінне розвивальне середовище, за М. Монтесорі, – це гармонійне поєднання природних та соціальних засобів, натуральних матеріалів, які, зі свого боку забезпечать повноцінне сприйняття світу і життєдіяльність дошкільника. За методикою педагогині, сенсорні матеріали в розвивальному середовищі є своєрідною «школою життя», оскільки вимагають від дитини прийняття рішень, дослідження способів раціонального застосування знань, удосконалення вмінь. Монтесорі-матеріали – це унікальний авторський набір дидактичного матеріалу, що дає змогу дитині діяти з напруження розумових задатків, вправляти сенсорні здібності, творити нове.

Джон Равен (1902–1970) – англійський психолог, який першим дав визначення змісту терміна «розвивальне середовище»: «Це простір розвитку компетентності особистості, акцентується на необхідності розвитку її мотивів, здібностей, установок тощо. Маючи природні анатомо-фізіологічні передумови до становлення особистості, дитина в процесі соціалізації вступає у взаємодію з оточуючим світом, оволодіваючи досягненнями людства» [6].

Отже, поняття *розвивальне середовище* вміщує у собі забезпечення повноцінної організації життєдіяльності дитини у ЗДО, дотримуючись педагогічних і психічних, естетичних, санітарно-гігієнічних і матеріально-технічних вимог. Воно має стимулювати дошкільника до активності, надавати можливість для «польоту фантазії», формувати і розвивати пізнавальну діяльність, надавати можливість для самостійно-творчої реалізації. Також в умовах ЗДО вчить правил соціалізації, налагодження взаємодії, виконання правил співжиття. Діти та вихователі є моделлю колективу, що надає зразки для створення взаємин, використання предметів за призначенням, застосуванням простору для організації пізнавальної, дослідницької, фізичної, творчої самостійної і групової діяльності тощо.

Педагогові важливо демонструвати правила дій у середовищі, словесно пояснювати умовності (використання предметів, правила поведінки, мету перебування, вимоги до порядку дій тощо), щоб забез-

печити належні умови спілкування, де б дитина почувалася впевнено і безпечно, мала право на висловлення власної думки, почуттів, емоцій, не боялася помилитися, де б панували рідна мова та доброзичливе ставлення. Успішна реалізація всіх цих умов дає можливість формувати такі особисті якості, як: доброзичливість, відкритість, креативність, допитливість, відповідальність, самостійність, людяність тощо.

Зразки зонування розвивального середовища в ЗДО, які виконують вимоги сучасних рекомендації Базової освітньої програми «Я у Світі» (Рис. 1). Крім матеріально обладнаного простру, важливою є емоційно-психологічна атмосфера, в якій протягом робочого дня перебуває дитина у дошкільному закладі. Вона залежить від майстерності педагога, його професійних та особистісних якостей, що дають змогу малечі на рівні емпатії відчувати піднесений настрій, доброзичливість, прихильність, відкритість та відчуття безпеки перебування. Діти приходять з різних сімей, які мають певні правила національного чи релігійного характеру, але в правилах ЗДО (Статут) умови виховання, принципи створення розвивального середовища, тому батьки ознайомлюються і отримують рекомендації проводити лінію наступності у забезпеченні умов реалізації прав дитини на повноцінний індивідуальний розвиток відповідно до віку. Дошкільник має перебувати в обстановці психологічного комфорту та відчуття безпеки і довіри, мати змогу розвиватися розумово, емоційно, фізично, культурологічно. Середовище, яке оточує дитину, має забезпечувати відповідність структурі пізнавальної сфери опираючись на її індивідуальні особливості та задовольняти потребу в основному виді діяльності – ігровій.

Набуття дитиною компетенцій у світі природи, соціальних взаєминах, культурних традиціях, громадянських та моральних цінностях відбувається як на спеціально організованих інтегрованих (поєднання знань з різних галузей) заняттях, так і під час прогулянок, довільної ігрової діяльності. Розвивальне середовище та методи сенсорного розвитку формують у дітей вправність, задовольняють пізнавальну цікавість, а можливість їх виконання без оцінок та порівняння з успіхами та невдачами інших створює позитивну емоційно-психоло-

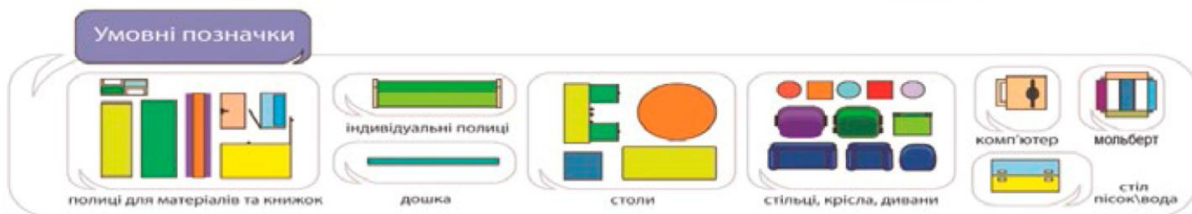
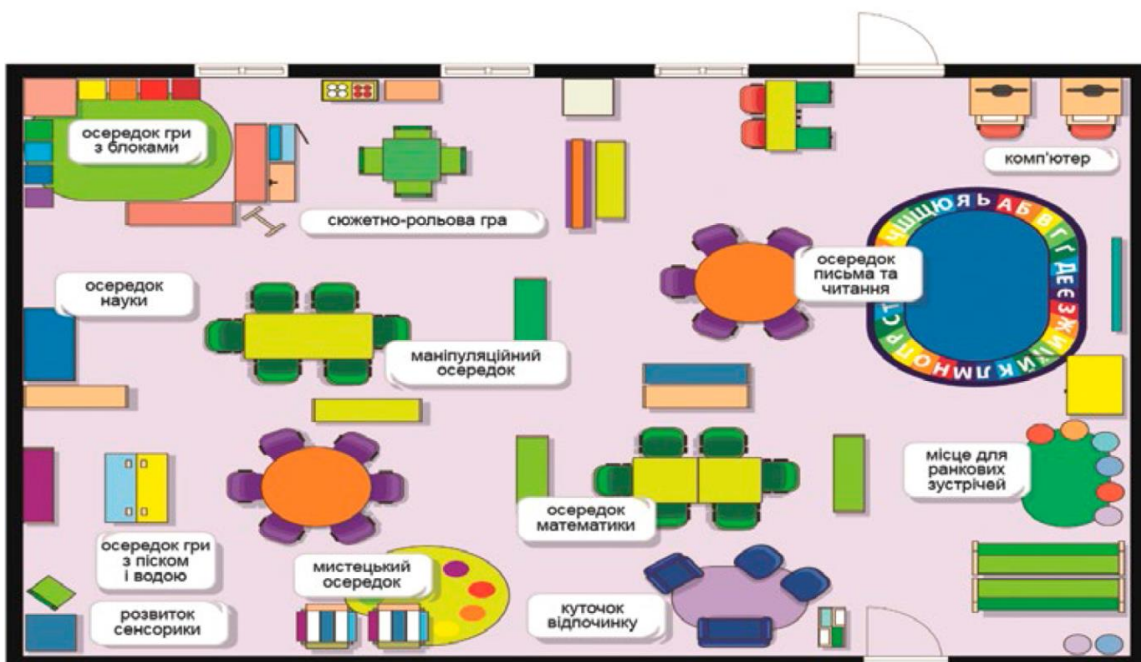
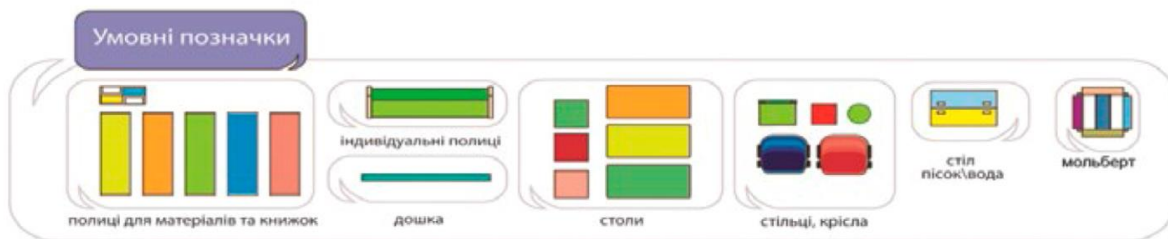
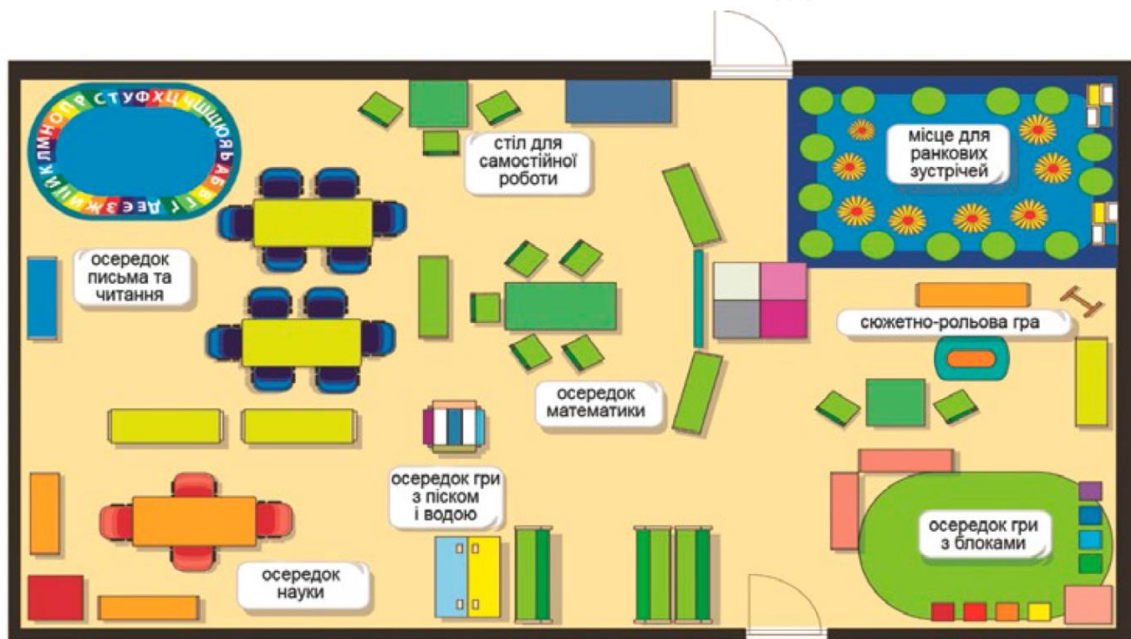

Рис. 1.

гічну атмосферу. Така методична діяльність педагога сприяє індивідуальному поступу кожного вихованця. Організація самостійної діяльності дошкільників, об'єднання у малі групи, демонстрування педагогом прикладу діяльності з предметами у певній тематичній зоні розвитку надає зразок для наслідування. Діти перебувають у доброзичливій атмосфері в організованому розвивальному просторі набувають знань, умінь, формують компетентність у поступальному індивідуальному темпі.

Вільна гра дошкільника є важливим засобом саморозвитку у здобутті навичок соціальної взаємодії, розвитку власних талантів, задоволення потреб у виборі гри, вияві емпатії. Діти у вільній грі (переважно це друга половина дня) вчаться планувати власний час, організовувати діяльність, обирати товаришів для гри, проявляти ініціативу, допомагати, давати поради, співпрацювати за визначеними правилами тощо. Такий досвід є цінним у формуванні компетенцій як розумових, так і соціальних, творчих.

Завдання для самоперевірки знань

1. Над проблемою створення спеціального розвивального середовища, де дитина має змогу перебувати з вихованою, розвивальною, навчальною метою працювали відомі дослідники, починаючи з XVIII ст. Адже середовище для дитини має бути комфортним, безпечним, задовольняти пізнавальні потреби, розвивати сенсорні відчуття, збагачувати духовно.

Завдання: розгляньте схеми організації розвивального середовища та визначте призначення кожної. Поясніть свій вибір.

2. *Завдання:* заповніть таблицю (основні дані, теза про виховання, опис розвивального середовища, на що спрямований дитячий розвиток). Звернути увагу на особливості організації та впливу на дитину розвивального середовища.

<i>Ім'я, прізвище педагога, роки життя, основні здобутки, теза про виховання</i>	<i>Опис розвивального середовища, цілі вихованого впливу</i>
<p>Фрідріх Фребель (1782–1852) – німецький педагог, засновник теорії дошкільного виховання, творець авторської системи дидактичних матеріалів для дошкільників.</p> <p>Теза: «Діти ростуть рослинами, а я є їхнім садівником!.. Дитсадок повинен стати для дитини раєм, адже божественна природа усіх речей повинна бути пізнана дитиною у грі в спеціальному середовищі» (за Ф. Фребелем)</p>	<p>Створив набори розвивальних матеріалів для дитячих вправ (дарунки Фребеля): м'які попарні кулі на шнурочку для привітання та самоорганізації дітей на початку робочого дня в дитсадку; набір дерев'яних геометричних фігур (куля, циліндр, куб) для ознайомлення з основними геометричними формами; брусочки для будівництва; планшети для шнуровання, нанизувальні намистини для вироблення вправності; палички, кільця і напівкільця для творчості тощо.</p> <p>Діти працюють за зразком, в процесі наслідування виховательки, розвиваючи просторові уявлення, мовлення, творчість, самовдосконалюючись у грі й усвідомлюючи свої духовні та фізичні сили. Заучують віршовані римівки під наспівування вихователя, сприймають життєві духовні та моральні настанови, вчаться встановлювати взаємини.</p>
<p>Софія Русова (1856–1940) – українська педагогиня, засновниця перших дитячих садків в Україні.</p> <p>Теза: «Дитина як продукт онтогенезу (індивідуальний розвиток організму) і філогенезу (історичний розвиток особи у певному суспільному середовищі), застосовуючи акомодацию (природний спосіб пристосування), виробленням вмінь, наслідуванням дій інших людей, зростає, розвивається розумово й психологічно» [9, с. 14]</p>	<p>Педагогиня надавала великого значення у вихованні дошкільників і облаштуванню середовища дитячого садка за методикою Фребеля, а ще: «У кімнаті повинні переважати ніжні пастельні кольори, не дуже яскраве світло, мають бути ляльки з музичним механізмом усередині, набір кольорових малюнків свійських і диких тварин, ляльки різних розмірів (від маленьких до великих) у кольоровому одязі, музичні інструменти (цимбали, скрипки, кобзи, ліри, грамофони з дитячим репертуаром пісень, рояль, орган тощо)» [5, с. 44].</p> <p>Вихователька повинна розповідати, а</p>

	не читати казки чи оповідання, щоб тримати контакт зі слухачами, передавати емоції, збагачувати мовлення. Діти прилучаються до народних традицій, знайомляться з культурою, формуючи основи патріотизму.
Марія Монтесорі	
Рудольф Штайнер	
Микола Зайцев	
Глен Доман	

3. На годинах спілкування, під час прогулянки на природі потрібно використовувати оповідання, легенди, вірші, казки. «Стилістика таких творів може бути різноманітна, також доцільно використовувати фольклорні твори різних народів світу, що тим самим буде ознайомлювати дітей з їх звичаями і традиціями» (за С. Русовою).

Завдання: напишіть есе на тему «Моя улюблена дитяча книга, її виховне значення».

4. Основне завдання предметно-ігрового середовища – стимулювання і забезпечення розвитку творчих здібностей і нахилів дітей. Звичайно, таке оточення має відповідати віковим особливостям малюків. Наприклад: діти п'ятого року життя мають велику потребу в руховій активності. З огляду на це в групі має бути обладнаний спортивний куток. Важливо також проводити фізкультуру в спортивних залах з відповідним обладнанням, гратися в рухливі ігри на свіжому повітрі.

Завдання: поділіться на три групи і підготуйте інформацію про особливості предметно-ігрового середовища відповідно до вікових особливостей дітей (перша група – діти четвертого року життя; друга група – діти п'ятого року життя; третя група – діти шостого року життя). Підготуйте добірку рухливих ігор з дітьми, поясніть у чому особливості формування фізичної вправності, розвитку уваги, задоволення потреби в русі, ігрові моменти для створення позитивної емоційної атмосфери. Проведіть вправи.

5. Однією з основних складових повноцінного розвивального середовища є прилегла територія закладу дошкільної освіти. Вона має бути раціонально використана, оформлена і задовольняти потреби дитини в руховій, пізнавальній, інтелектуальній активності. Для цього необхідно виконати тематичне зонування: ігрова зона; спортивна зона; екологічна зона.

Завдання: уточніть, що повинно бути в кожній зоні, обґрунтуйте доречність предметів, споруд, насаджень? У чому їх розвивальна функція? Як задовольняються потреби дітей в індивідуальному розвитку в такому розвивальному просторі?

6. «Дайте Вашим дітям книги – і ви дасте їм крила», – писала відома засновниця першої дитячої бібліотеки в Європі Єлла Лепман (1891–1970), яка зініціювала і заснувала міжнародну премію ім. Г.К. Андерсена. Вручається премія один раз на два роки 2 квітня (до Дня народження Г.К. Андерсена) і організовується Міжнародним комітетом дитячої та юнацької літератури ЮНЕСКО [4].

Завдання: підготуйте добірку цитат відомих людей щодо ролі книги в житті дитини. Як книга впливає на світогляд дошкільника? В чому переваги читання в індивідуальному розвитку?

7. Складіть перелік віршів, які можете продекламувати, казок, які можете розповісти, дитячих пісень, які можете наспівати. *Завдання:* проаналізуйте свої переваги і проблеми, над якими слід попрацювати. Назвіть способи розвитку вмінь оповідача, декламатора, співака.

8. У реалізації принципу різностороннього розвитку дитини художня література: розвиває мовлення, поповнює словниковий запас, ознайомлює з літературними жанрами, збагачує дитяче мовлення. Чи-

таючи малюкам, вчимо їх слухати, фантазувати, мріяти, концентрувати увагу, запам'ятовувати, ставити запитання, переказувати, продовжувати сюжет, доповнювати текст. Розвивальне середовище в ЗДО повинно містити куточок з дитячою літературою.

Завдання: складіть пам'ятку для батьків у підборі рубрик, авторів, назв творів виховної дитячої літератури. Наведіть приклади українських і зарубіжних письменників. Розмістіть книги відповідно до вікових особливостей розвитку дітей дошкільного віку.

Тема 5. Методика організації занять та дозвілля з дітьми дошкільного віку

ЗМІСТ

1. Характеристика індивідуальних особливостей розвитку дітей дошкільного віку.
2. Методика проведення розвивальних занять у напрямі сенсорного розвитку. Сензитивні періоди.
3. Індивідуальний підхід у фізичному вихованні дошкільників.
4. Технології раннього навчання в індивідуальному підході.
5. Методи врахування індивідуальних інтересів дітей у процесі організації змістового дозвілля дошкільників в ЗДО.
6. Просвітницька робота з батьками вихованців щодо змісту дозвілля дошкільників.

Література

1. Білецька С.В. Дитиноцентрована педагогіка: теорія і практика західних країн : навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. Харків : Факт, 2008. 255 с.
2. Гавриш Н.В. Технологія літературного проекту: як допомогти дитині відкрити важливі смисли за допомогою художнього твору. *Мистецтво та освіта*. 2018. № 3. С. 19–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mtao_2018_3_6.
3. Коменський Я.А. Вибрані педагогічні твори. Т. 1 : Велика дидактика / ред. та прим. А.А. Красновського. Київ, 1940. 248 с.
4. Піроженко Т.О., Шевчук А.С. Для творчості дитини вірші, пісні, картини : метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово», 2017. 128 с.
5. Рейпольська О.Д., Сисоєва С.О. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку: новий погляд. *Вісник НАПН України*. 2020. 2(1). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/43>.
6. Українське довкілля : програма розвитку дитини дошкільного віку / авт. О. Білан. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.
7. Чепіль М., Дудник Н. Педагогіка Марії Монтесорі : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово», 2017. 272 с.

8. Tim Seldin & Paul Epstein Ph.D. The Montessori Way: An Education for Life. Beltsville, Maryland : Todd Allen Printing Co., 2003. 270 p. P. 46.

Основні тези

На початку XXI ст. у стратегії виховного процесу засоби встановлення гармонійних взаємин індивіда і суспільства, природи, культурних цінностей набувають важливості в умовах домінування технологічних, інформаційних засобів впливу. З одного боку, широке використання у житті людства науково-технічних, інформаційних досягнень вимагають ранньої інтелектуалізації дитини, а з іншого – необхідність розвитку у міжособистісному спілкуванні, гармонії з природою, долучення до культурних багатств рідного народу, світової скарбниці зумовлюють актуальність проблеми виховання дитини у балансі соціального, культурного, інформаційного, технологічного, валеологічного розвитку. Індивідуальний підхід педагога у процесі освіти повинен враховувати культурні традиції сім'ї дошкільника, широту кругозору, знання і досвід спілкування з природою, можливості і контент у застосуванні технічних засобів. Щоб освітній процес у ЗДО відповідав потребам дошкільників у формуванні філософії буття (людська ідентичність), визначенні соціальної ролі, суспільних пріоритетах, налагодженні взаємин з природою, усвідомленні національної ідентичності, культурної унікальності та особистісної свободи, а також йшов у ногу з технологічними змінами, необхідно допомогти вихованцям усвідомити моральні правила співжиття, закласти основи етики міжособистісного спілкування, поєднати знання з досвідом, виокремити цікаві для вихованців способи та форми роботи.

Психологи Л. Венгер, Л. Виготський, О. Кононко, Р. Павелків, Т. Піроженко, О. Хартман, Г. Підкурманна та ін. досліджували процеси становлення організації освітнього процесу у напрямі емоційного, соціального, природоохоронного розвитку. Педагоги А. Богуш, Г. Беленька, Н. Гавриш, О. Лінник, О. Мезенцева, Л. Фесюкова, Л. Шульга презентують науково-методичні напрацювання щодо створення умов у вихованні дошкільників у напрямі формування моральних цінностей,

культурологічних знань. Важливим є вдосконалення та впровадження в освітній процес кращого зарубіжного педагогічного досвіду (Г. Доман, Е. Кей, М. Монтесорі, С. Френе, Ф. Фребель, Р. Штайнер та ін.).

Учені встановили, що при засвоєнні багатьох понять у дитячому віці важливим є чуттєвий (емпатія) та відчуттєвий досвід (сенсорика). Знайомство зі знаннями про культурні цінності людства, милування природою, ігри з товаришами, розвивальні заняття допомагають у виробленні світогляду, налагодженні міжособистісних взаємин, презентації себе соціуму. Такий компетентнісний процес стає підготовкою до шкільного життя, де поглиблюватимуться знання, розвиватиметься досвід і вибудовуватиметься філософія буття особистості.

Протягом багатьох століть вчені, науковці, педагоги, психологи досліджують питання особливостей розвитку дітей дошкільного віку. Одним з перших педагогів, який наголосив на важливості врахування раннього розумового розвитку дитини, був Я.А. Коменський. У своїй книзі «Велика дидактика» він описав процес формування мислення дитини, яке у пізнанні має звертатися до відчуттів, бо «саме вони відображаються і зберігаються в пам'яті як образи дійсності впродовж всього життя» [3]. Учений рекомендує педагогам у навчанні розпочинати зі спостереження за речами (споглядання, осмислення, практичне застосування). Вибудовуючи послідовність дитячого мислення: відчуття, дія, уявлення, думки, слова, педагог має давати час для процесу, фіксувати результат і тоді рухатися далі. Ж. Руссо вважав, що «виховання в цілому має навчити дитину спостерігати, прислухатися, доторкатися, тобто опиратися у пізнанні світу на сенсорні відчуття і мати довільну тривалість в емоційному та потребнісному (індивідуальному) діапазоні» [1]. Педагог відстоював теорію природовідповідного, вільного виховання на лоні природи.

Ідею сенсорного розвитку дитини як провідного способу пізнання знань людства відстоював також Ф. Фребель, який першим обґрунтував необхідність виокремлення у системі педагогічних наук дошкільної педагогіки. Як науковець та практик, організував перші дитячі садочки, спеціальну підготовку педагогинь для роботи з дітьми раннього та дошкільного віку, визначив палітру авторських розвивальних матеріа-

лів для розумового розвитку дитини («дари Фребеля»). Педагог наголошував на тому, що дорослим необхідно не тільки фізіологічні природні потреби догляду за дитиною (погодувати, напоїти, переодягнути), а й задовольняти пізнавальні та дослідницькі потреби як основу розумового зростання. Засоби: презентація і доступність взаємодії з дидактичними матеріалами, знайомство з природою, навички соціальної взаємодії у процесі перебування у різновікових групах. Відома педагогиня М. Монтесорі стверджувала, що саме чуттєве сприймання є основою розумового розвитку дошкільника. Її авторська система виховання та навчання дітей з 2 до 12 років і сьогодні є найпопулярнішою в світі. Дослідниця стверджувала, що мозок у дитини більш піддатливий до сприймання і засвоєння нової інформації, а процеси пізнання мають сенсорний спосіб засвоєння. Одним із відкриттів М. Монтесорі є те, що в процесі розвитку дитини в дошкільному віці існують специфічні короткотривалі фази (сензитивні періоди), які є найбільш сприятливими для освоєння знань людства у соціальній, розумовій, фізичній сферах. Вона визначила особливості сензитивних періодів у житті дитини раннього та дошкільного віку для створення спеціального середовища для саморозвитку. Їх врахування стає необхідною передумовою організації освітнього процесу, методики діяльності педагога, співпраці батьків в наступності виховання.

Сензитивні періоди – це особлива, короткотривала максимальна концентрація діяльності кори головного мозку дитини, яка вирізняється сприйняттям і освоєнням інформації про навколишнє середовище, способами активного оволодіння мовленням, чутливістю у сенсорному розвитку, прагненням до формування соціальних навичок.

Однією з основних характеристик цих періодів є їхня універсальність. Вони притаманні всім дітям незалежно від статі, раси, соціального і матеріального забезпечення, національності і т. д. Однак сензитивні періоди, мають свої індивідуальні особливості перебігу: тривалість, зацікавлення у формуванні певної якості, фізіологічні можливості пізнання тощо. М. Монтесорі вперше на основі своїх досліджень виокремила «межі сензитивності: розвиток мовлення (0–6 років); сприймання порядку (0–3 роки); сенсорний розвиток (0–5,5 років);

сприймання маленьких предметів (1,5–2,5 роки); розвиток рухів і дій (1–4 роки); розвиток соціальних навичок (2,5–6 років) [6].

Відомий американський педагог, дослідник і популяризатор методики М. Монтесорі Пол Епстейн зробив висновки, що сензитивні періоди є унікальними і неповторними в життєдіяльності головного мозку дошкільника. Їхня особливість у тому, що «дитина здатна концентрувати свою увагу на певних об'єктах оточення, не зважаючи на все інше; надзвичайна сила та інтерес до вивчення того чи іншого явища чи предмета з навколишнього середовища; з'являється вміння запам'ятовувати і фіксувати в пам'яті; дошкільник здатний інтенсивно і досить тривалий час бути зайнятим і це його не втомлює і не надокучає, а навпаки ще більше зацікавлює і стимулює до пізнання чогось нового» [7].

Отже, педагоги і психологи стверджують, що саме ранній вік є найсприятливішим і найінтенсивнішим періодом для виявлення творчих задатків і талантів, формування і розвитку розумових здібностей і нахилів дитини. Це час для сенсорного виховання, яке сприяє вдосконаленню діяльності органів чуття, працює на розвиток уяви і фантазії, формує у малюків просторові поняття, знання, вміння та навички.

Сенсорний розвиток – це формування сенсорних еталонів через відчуття і сприймання властивостей предметів (рідин, явищ) у їх формі, кольорі, розмірі, структурі, ідентифікації запаху, смаку, просторовому розташуванні.

Сенсорні еталони – загальноприйняті уявлення про назви, властивості та особливості навколишнього середовища, основою яких виступають органи відчуття людини.

Упродовж освітнього розвитку дитини батьки та педагоги у співпраці намагаються досягти результату на шляху формування особистості, яка є ерудованою, комунікабельною, позитивно налаштованою на продуктивну, творчу діяльність, усвідомлює та діє на засадах моралі, має уявлення про національну ідентичність, вміє спілкуватися і співіснувати з іншими людьми, толерантно сприймаючи їхні культурні цінності, виявляє громадянську свідомість. Усе це посилює важливість освітніх завдань у процесі підготовки дитини до самостійного життя,

яке сповнене бажання творити, примножувати блага людства, розвивати культуру, мистецтво, плекати мораль. У процесі освітньої практики відбувається взаємовплив філософсько-наукових, художньо-образних, психолого-педагогічних знань у способах побудови освітньої діяльності та наповнення її змістом, що стає «філософією мистецтва життя людини серед людей» (за І. Кантом), де культурологічні знання формують філософсько-світоглядне мислення, тому стають однією із головних парадигм інтелектуальної освіти. Отже, культурологічні знання у системі вироблення філософії людського буття займають визначальне місце під час формування стратегії світобачення як сукупності знань про культуру, історію, традиції у системі вироблення поглядів та способах самореалізації себе у соціальних взаєминах. Дошкільна освіта у виконанні основних вихованих завдань має на меті не лише на вироблення у дітей знань, виховання норм поведінки, а й сприяти роздумам дитини щодо питань налагодження суспільної активності, прийняття культури свого народу, презентації соціальної активності на засадах гуманізму та толерантного ставлення до навколишніх. Адже становлення цілісного образу світу, об'єктивного сприймання себе у світі людей як дієвої особистості з основами знань про культуру свого народу, розумінням та прийняттям світу у полікультурному вимірі.

Завдання для самоперевірки знань

1. Науковці педагоги і психологи стверджують, що є речі, які забороняти дитині не можна:

- ✓ самостійно їсти;
- ✓ допомагати дорослим;
- ✓ робити помилки;
- ✓ малювати і при цьому бруднитися;
- ✓ стрибати, бігати, кричати, вовтузитися, дуріти;
- ✓ бути активними на спортивному майданчику на дворі;
- ✓ вода – улюблена забава;
- ✓ вигадувати, придумувати і розповідати різні небилиці;
- ✓ брати крихкі речі;
- ✓ не доїдати;

✓ ділитися своїми думками, переживаннями, припущеннями ( ).

Завдання:

1) поясніть як ви розумієте ці правила. Оберіть п'ять найважливіших, на вашу думку, і аргументуйте їх необхідність.

2) розробіть бесіду з батьками на тему «Малювати вміють всі, намалюємо самі», в якій обумовите вихований та розвивальний вплив створення спільного малюнку.

2. **Гра** – це провідна діяльність дошкільника, оскільки допомагає дитині висловлювати свої почуття, вивільнити емоції, задовольнити політ фантазії. Одним з різновидів ігор є ігри з природним матеріалом. Завдяки їм у дітей розвиваються увага, мислення, пам'ять, тактильні відчуття, задіюється дрібна моторика рук, яка відповідає за центри мовлення в корі головного мозку.

Завдання:

1) доповніть таблицю прикладами ігор з дітьми дошкільного віку, використовуючи різні природні матеріали.

2) в останній колонці наведіть власний варіант матеріалу і приклад гри. Поясніть, які компетенції формуються у дітей під час сенсорних, дослідних завдань.

3) яка роль педагога (дорослого) в організації та проведенні гри?

Вид природного матеріалу для ігор							
СНІГ	ВОДА	ПСОК	КРУПИ	ЛИСТЯ	ШИШКИ	ГЛИНА	ВАШ ПРИКЛАД

3. Правильно організоване дозвілля дитини – ключ до веселого і корисного проведення вільного часу. Одним з хороших варіантів є читання художньої дитячої літератури. Без казки ще не виросло жодне покоління людей. Саме читання для дошкільнят важливе і необхідне. Воно є потужними засобом долучення до культурних цінностей люд-

ства, пізнання традицій рідного народу, розвитку зв'язного і послідовного мовлення, джерелом поповнення словникового запасу (особливо маловживаними літературними словами і зворотами), розвиває фантазію та образне мислення, тренує пам'ять, увагу, заспокоює нервову систему. Сам процес читання батьками дитячої книги створює дружню атмосферу, можливість провести час разом, залишаючи найтепліші емоційні спогади. Під час читання книги дитину концентрує увагу, активно слухає, задає запитання, збагачує словниковий запас. Твори художньої літератури дають вибір жанру (казка, оповідання, легенда, вірші). Дитячі книги містять барвисті ілюстрації, що розвиває уяву, спонукає до творчості. У дитячих творах завжди є повчальний зміст, що дає дитині ґрунт для філософських роздумів, розв'язання проблемних завдань. У дитячих книгах наукові знання у доступній формі розширюють кругозір, збагачують інформацією, знайомлять з минулим, цікавими науковими відкриттями тощо.

Завдання:

- 1) складіть добірку дитячих казок, які вас здивували в дитинстві.
- 2) відвідайте сучасну книгарню і порекомендуйте книги для батьків для домашнього читання, врахувавши індивідуальні інтереси дітей.
- 3) назвіть відомих сучасних дитячих письменників та їх твори. Презентуйте дитячу книгу сучасного автора.

Тематика індивідуальних дослідних завдань з дисципліни «Індивідуальний підхід до дітей в закладах дошкільної освіти»

1. Погляди відомих зарубіжних і вітчизняних педагогів і психологів щодо індивідуального підходу у вихованні дошкільників. Складіть добірку найбільш вдалих, на Ваш погляд.

2. Мета психолого-педагогічних досліджень сучасних науковців у питаннях індивідуального підходу в дошкільній освіті.

3. Передумови та вимоги до складання схеми спостереження за фізичним, психологічним, розумовим, соціальним розвитком дитини раннього віку.

4. Сучасні виклики суспільства у налагодженні співпраці педагогів та батьків вихованців щодо реалізації індивідуального підходу освіти в умовах ЗДО.

5. Характеристика вікових параметрів у характеристиці індивідуальних якостей дитини в ранньому та дошкільному віці?

6. Особливості організації педагогічних спостережень (за методикою М. Монтесорі).

7. Метод спостереження у вивченні особливостей індивідуального розвитку дитини.

8. Етичні вимоги до педагога у комплексних спостереженнях за дитиною.

9. Освітні завдання у складанні психолого-педагогічного проекту для адаптації дитини з особливими потребами до процесу перебування в ЗДО.

10. Заходи в організації співпраці з родинами вихованців в умовах ЗДО.

11. Складіть опитувальник для батьків «Особливості стилю спілкування з дитиною». Назвіть типові помилки та шляхи їх подолання.

12. Завдання педагога у профілактиці булінгу в дитячому колективі. Що визначає вибір індивідуальних форм та методів організації дитячої діяльності в ЗДО, в домашніх умовах?

13. Обґрунтуйте твердження відомих сучасних вчених щодо поняття інтелектуально обдарованих дітей. Розробіть методичні рекомендації для батьків (вихователів) щодо виховання інтелектуально обдарованих дошкільників. Яких правил слід дотримуватися при розробці індивідуалізованих освітніх програм? Обґрунтуйте умови, які необхідно створити для реалізації такої програми.

14. План індивідуалізованого розвитку дошкільників з урахуванням схильності до заняття певним видом діяльності (ігрової, трудової, образотворчої, спортивної). Опишіть роль, плюси і мінуси різновікових груп у формуванні самостійності та активності дошкільника як передумови поступального індивідуального розвитку.

15. Вимоги до організації розвивального середовища за методикою Ф. Фребеля.

16. Педагогічне зонування ЗДО з використанням ідей М. Монтессорі.

17. Методика проведення бесіди на морально-етичну тему з вихованцями старшого дошкільного віку.

18. Способи налагодження взаємин дітей у різновікових групах.

19. Сучасна дитяча література як засіб формування толерантних взаємин.

20. Обдарованість: проблеми діагностики та способи розвитку творчих задатків у дітей дошкільного віку.

Критерії оцінювання індивідуальних завдань

Індивідуальне завдання оцінюється у 20 балів. Так, 15–20 балів виставляється студентам, які зібрали матеріал до проведення занять із зазначеним програмним змістом та результатами навчання, висвітлених у навчальній програмі. Матеріал індивідуального завдання є логічно систематизований, має логічну послідовність, аргументи є послідовні і доказові. 11–14 балів відповідають роботі, в якій на належному рівні висвітлюється проблема, однак відсутні самостійні висновки, пропозиції щодо подолання проблеми. Опрацювання індивідуального завдання є неповним і не містить порівняльного творчого компоненту. 0–10 балів виставляється студентам, які не виконали індивідуальне завдання на належному рівні, матеріал не відповідає проблемі дослідження, відсутні самостійні судження.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота студента передбачає ознайомлення та вивчення теоретичного матеріалу з науково-педагогічної літератури; виконання завдань для самоперевірки знань, творчих завдань для визначення власних переваг та проблем у вивченні дисципліни; виконання індивідуального завдання і оцінка його якості згідно визначених критеріїв; підготовку до підсумкової контрольної роботи та співбесіди з лектором.

- Охарактеризуйте погляди відомих зарубіжних і вітчизняних педагогів і психологів щодо висвітлення проблеми індивідуального підходу в освіті для дітей раннього та дошкільного віку.

- З'ясуйте мету досліджень сучасних науковців із питань індивідуалізованої освіти.

- Охарактеризуйте етапи реалізації індивідуального підходу як принципу психолого-педагогічної роботи з дітьми дошкільного віку.

- Які властивості особистості є визначальними для розвитку індивідуальності? Охарактеризуйте їх.

- З'ясуйте особливості організації спостережень. Чому спостереження є основним методом вивчення особливостей індивідуального розвитку дитини?

- Які змістові компоненти включає програма комплексних спостережень за дитиною? Яких вимог має дотримуватися педагог під час спостережень за особливостями індивідуального розвитку вихованців?

- Складіть програму спостереження за фізичним, психологічним, розумовим, соціальним розвитком дитини.

- Назвіть етичні способи вивчення умов сімейного виховання щодо індивідуальних особливостей розвитку дитини?

- Напишіть схематично психолого-педагогічну характеристику на дитину раннього та старшого дошкільного віку.

- Розробіть способи адаптації дитини з особливими потребами до процесу перебування в ЗДО.

- Створіть анкету для батьків у зборі інформації про дитину за допомогою он-лайн опитування.

• Які індивідуальні форми взаємодії з родинами вам відомі? Складіть опитувальник для батьків «Особливості стилю спілкування з дитиною».

• Розробіть методичні рекомендації для батьків (вихователів) щодо виховання інтелектуально обдарованих дошкільників.

• Що визначає вибір індивідуальних форм та методів організації дитячої діяльності в ЗДО, в домашніх умовах?

• Опишіть завдання педагога та батьків у співпраці для створення розвивального середовища дошкільникам на подвір'ї ЗДО.

• Яких правил треба дотримуватися при розробці індивідуалізованих освітніх програм? Обґрунтуйте умови, які необхідно створити для реалізації такої програми.

• Розробіть варіант індивідуалізованого розвитку дошкільників з урахуванням їх схильності до заняття певним видом діяльності (ігрової, трудової, образотворчої тощо).

Перелік джерел для самостійного опрацювання

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) 2021 р.
URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_re_daktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
2. Гавриш Н.В. Порядок і разом: соціалізуємо старшого дошкільника : навч.-метод. посіб. / Акад. пед. наук України ; Ін-т проблем виховання. Кропивницький : Імекс, 2018. 251 с.
3. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти. Міністерство освіти і науки України : Наказ від 28.12.2019 № 1646. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#n16>.
4. Кузьменко В. Індивідуалізація виховання і навчання в дошкільних закладах : методичні рекомендації для дошкільних працівників. Київ : КМПУВ імені Б. Грінченка, 2002. 44 с.
5. Паласевич І., Карпенко О. Індивідуальний підхід до дітей в умовах ДНЗ : методичні матеріали до семінарських занять. Дрогобич : РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2014. 80 с.
6. Піроженко Т.О. Реалії вибору дитиною соціально значущих цінностей : посібник / НАПН України ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка. Київ : Слово, 2017. 63 с.
7. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І. Білан, Л.М. Возна, О.Л. Максименко та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2012. 264 с.
8. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» / авт. кол. Андрієтті О.О., Голубович О.П., Дяченко Т.В., Ільченко Т.С. та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2012. 104 с.
9. Шик Л.А. Індивідуальний підхід до дитини в ДНЗ. Харків : Вид. група «Основа», 2011. 176 с.
10. Байєр О.М. Особливості виявлення та підтримки обдарованості дитини в умовах дошкільного навчального закладу. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. Харків : КЦ ФОП Іванова М.А., 2015.

11. Граючись вчимося. Англійська мова : програма та методичні рекомендації / Гунько С., Гусак Л., Лещенко З. та ін. Київ : Шкільний світ, 2013. 88 с.
12. Для творчості дитини вірші, пісні, картини : метод. посіб. / авт.-укл.: Т.О. Піроженко, А.С. Шевчук. Київ : Видавничий дім «Слово», 2017. 128 с.
13. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма / наук. керівник К.Л. Крутій. Запоріжжя : ЛПКС, 2011. 188 с.
14. Зернятко. Програма розвитку та виховання дитини раннього віку / наук. керівник О.Л. Кононко. Київ : Кобза, 2004. 192 с.
15. Карабаєва І. Інтелектуально обдаровані дошкільнята: підтримка та супровід. Київ : Шк. світ, 2011. 128 с.
16. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ : Освіта, 1998. 255 с.
17. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення програмно-методичний комплекс / Ю.В. Рібцун. Київ, 2012. 258 с.
18. Корнієнко І.О. Обдаровані діти: діагностика та супровід. Львів : ЛОППО, 2010. 31 с.
19. Михайлова А.І. Організація роботи з дітьми різновікових груп : метод. посіб. для вихователів дошкільних закладів. Харків : Веста, Видавництво «Ранок», 2008. 64 с.
20. Програмно-методичний комплекс програма розвитку дітей сліпих та зі зниженим зором від народження до 6 років / укладачі: Л.С. Вавіна, В.А. Бутенко, І.М. Гудим. Київ, 2012. 135 с.
21. Проценко О.В. Розвиток здібностей та обдарувань у дошкільників. Київ : Шк. світ, 2011. 128 с.
22. Рейпольська О.Д., Сисоєва С.О. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку: новий погляд. *Вісник НАПН України*. 2020. 2(1). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/43>.
23. Рібцун Ю.В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : програмно-методичний комплекс. Київ, 2012. 258 с.

24. Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд. О.М. Байєр, Л.В. Батліна, А.М. Богуш та ін. ; наук. керівник акад. А.М. Богуш за заг. ред. Л.В. Батліної. Тернопіль : Мандривець, 2016. 200 с.

25. Воронов В.А., Гавриш Н.В., Канішевська Л.В., Піроженко Т.О., Рейпольська О.Д., Сисоєва С.О. (Уклад.). Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку (проект) / НАПН України. Київ, 2020. URL: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1763/>

26. Соняшник. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку / Л.В. Калуська. Тернопіль : Мандривець, 2013. 135 с.

27. Степанова Т.М. Індивідуалізація і диференціація навчання математики дітей старшого дошкільного віку : монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2006. 208 с.

28. Шкваріна Т.М. Англійська мова для дітей дошкільного віку (програма, методичні рекомендації) : навч. посібник для вчителів ран. навчання англ. мови, студентів вищ. пед. навч. закладів. Київ : Шкільний світ, 2008. 112 с.

29. Шульга Л.М. Барвіста радість (розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання) : метод. посіб. Запоріжжя : ЛПС, 2012. 326 с.

Список використаної літератури

1. Аніщук А.М. Підготовка майбутніх фахівців до здійснення індивідуального підходу в процесі виховання та навчання дітей дошкільного віку. *Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 4. С. 2–5.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) 2021 р. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_re_daktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
3. Байер О.М. Особливості виявлення та підтримки обдарованості дитини в умовах дошкільного навчального закладу. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. Харків : КЦ ФОП Іванова М.А., 2015.
4. Білецька С.В. Дитиноцентрована педагогіка: теорія і практика західних країн : навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. Харків : Факт, 2008. 255 с.
5. Бурова А.П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 256 с.
6. Вишневецький О. Виховний ідеал і національний характер (виток, деформації і сучасні виклики). Дрогобич : Вид. Святослав Сурма, 2010. 160 с.
7. Гавриш Н.В. Технологія літературного проекту: як допомогти дитині відкрити важливі смисли за допомогою художнього твору. *Мистецтво та освіта*. 2018. № 3. С. 19–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mtao_2018_3_6.
8. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / В.О. Огнев'юк, К.І. Волинець. 3-є вид., доопр. та доп. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 492 с.
9. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма / наук. кер. К.Л. Крутій. Запоріжжя : ЛІПС ЛТД, 2016. 160 с.
10. Дитина : освітня програма для дітей від двох до семи років / наук кер. Г.В. Беленька, М.А. Машовець. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
11. Дуткевич Т. Дитяча психологія. 2012. URL: <http://medbib.in.ua/individualniy-pidhid-vihovanni-ditey-riznih-39594.html>.

12. Закон України «Про дошкільну освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>.

13. Зернятко. Програма розвитку та виховання дитини раннього віку / наук. керівник О.Л. Кононко. Київ : Кобза, 2004. 192 с.

14. Коменський Я.А. Вибрані педагогічні твори : в 2 т. «Материнська школа». Москва : Педагогіка, 1982. Т. 2. С. 161.

15. Коменський Я.А. Вибрані педагогічні твори. Т.1 : Велика дидактика / ред. та прим. А.А. Красновського. Київ, 1940. 248 с.

16. Конвенція ООН про права дитини, 1989. URL: <https://www.google.com/search?q=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F+%D0%BF%D1%80%D0%BE+%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0+%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8+1989+%D1%80&oq=&aqs=chrome.3.35i39i362l8.15491596j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8>.

17. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ : Освіта, 1998. 255 с.

18. Кононко О.Л. Плекаймо культуру потреб особистості. *Дошкільне виховання*. 2013. № 5. С. 2–7.

19. Корнієнко І.О. Обдаровані діти: діагностика та супровід. Львів : ЛОППО, 2010. 31 с.

20. Кузьменко В. Наріжний камінь особистісно орієнтованої моделі. Урахування індивідуальних відмінностей дошкільників. *Дошкільне виховання*. 2008. № 3. С. 7–9.

21. Лаврентьєва Г. Розвивальне предметно-ігрове середовище Європейський досвід та новітні підходи. URL: <https://studfile.net/preview/8444489/>

22. Луцевська О. Єлла Лепман: автобіографія місіонера дитячої літератури. URL: <https://starylev.com.ua/blogs/yella-lepman-avtobiografiya-misionera-dytyachoyi-literatury>.

23. Матюшинець Я. Ідеї про розвивальне середовище для дітей як предмет теоретичного аналізу. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 3–4 (22–23). С. 40–55. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24249/1/Y_Matyushinets_IRS_2018_PI.pdf.

24. Михайлова А.І. Організація роботи з дітьми різновікових груп : метод. посіб. для вихователів дошкільних закладів / А.І. Михайлова, Е.М. Кушнарєнко, Н.В. Губанова. Харків : Веста, Видавництво «Ранок», 2008. 64 с.

25. Охрімчук Р. Розвиток особистості *Енциклопедія освіти* / Нац. акад. пед. наук України ; гол. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 787–788.

26. Паласевич І. Індивідуальний підхід до дітей в умовах ДНЗ : методичні матеріали до семінарських занять для фахівців ОКР «Бакалавр» напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта». Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. Івана Франка, 2014. 80 с.

27. Піаже Ж. Теорія когнітивного розвитку Жана Піаже. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D>

28. Піроженко Т.О. Реалії вибору дитиною соціально значущих цінностей : посібник / С.О. Ладивір, І.І. Карабаєва, Л.І. Соловійова, О.Ю. Хартман ; за ред. Т.О. Піроженко ; НАПН України; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка. Київ : Слово, 2017. 63 с.

29. Піроженко Т.О., Шевчук А.С. Для творчості дитини вірші, пісні, картини : метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово», 2017. 128 с.

30. Поніманська Т.І., Дичківська І.М. Дошкільна педагогіка. Практикум : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, спеціальність «Дошкільне виховання». Київ : Видавничий дім «Слово», 2004. 352 с.

31. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2008. 456 с. С. 58.

32. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І. Білан ; за заг. ред. О.В. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.

33. Рейпольська О.Д., Сисоєва С.О. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку: новий погляд. *Вісник НАПН України*. 2020. 2(1). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/43>.

34. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання. Прага : Укр. громад. вид. фонд., 1924. 123 с.

35. Руссо Ж.-Ж. Еміль, або про виховання. Кн. 1. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=157478&p=1>.

36. Рябець Л.В., Савченко О.В. Індивідуальність. *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=13357.

37. Українська психологічна термінологія: словник-довідник / за ред. М.-Л.А. Чепи. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. 302 с.

38. Фесюкова Л. Учусь керувати собою: комплексні заняття для дітей 4–7 років. Харків : Ранок, 2008. 208 с.

39. Шик Л.А. Індивідуальний підхід до дитини в ДНЗ. Харків : Вид. група «Основа», 2011. 176 с.

40. Чепіль М., Дудник Н. Педагогіка Марії Монтессорі : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово», 2017. 272 с.

41. Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

42. Я у світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О.П. Аксьонова, А.М. Аніщук, Л.В. Артемова ; наук. кер. О.Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

43. Tim Seldin & Paul Epstein Ph.D. The Montessori Way: An Education for Life. Beltsville, Maryland : Todd Allen Printing Co., 2003. 270 p. P. 46.

Електронне навчальне видання

Олександра Свйонтик

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ДІТЕЙ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

Редактор

Ірина Невмержицька

Технічний редактор

Лужецька Ольга

Коректор

Артимко Ірина

Здано до набору 03.01.2023 р. Формат 60x90/16. Папір офсетний. Гарнітура Times. Наклад 50 прим. Ум. друк. арк. 4,375. Зам. 3.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140 від 01.07.2016 р.). 82100, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24, к. 31.